

معلولین و حق بهره مندی از امکانات شهری بر اساس اصول برابری

مهدی طهماسبی فرد

کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی دانشگاه آزاد- تهران

Mehdi.tahmasbifard@gmail.com

چکیده

برخورداری افراد جامعه از حقوق برابر در راستای استفاده از خدمات عمومی دغدغه‌ای است که مدتی توجه محققان را به خود معطوف کرده است. آنچه در این خصوص اهمیت دارد این است که در مورد افراد دارای معلولیت، چه میزان باید برابری حاصل شود تا مطلوب جامعه واقع شود و آیا تبعیض مثبت هم بخش از این برابری محسوب می‌گردد؟ مدیریت شهری از رهگذر اعمال ضوابط و مقررات شهرسازی، نظام کالبدی و فضایی شهر را تعریف می‌کند و از همین رو همه عواملی را که در شهر به‌عنوان فعالیت‌های شهری عینیت می‌یابند که فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. مدیریت شهری که امروزه با رفاه تمام شهروندان ارتباط دارد، باید بستر لازم برای تأمین مسکن مناسب، آب سالم، بهداشت شهری، آموزش و اشتغال، تغذیه، امنیت و اوقات فراغت را برای شهروندان مهیا سازد. پس، قوانین و مقررات شهرسازی مناسب و مؤثر از ارکان اصلی و ضروری در مدیریت توسعه شهرها است. مدیریت شهری باید در راستای آرامش و امنیت و رفاه معلولین جسمی و حرکتی محلهایی را تعبیه کند که رفت‌وآمد معلولین با مانعی روبرو نگردد. این امر نیازمند نوعی برنامه‌ریزی نوآورانه و خلاق در زمینه مسائل شهری است. اساساً توسعه هر کشور، در گرو استفاده حداکثری از نیروی انسانی، قابلیت‌ها و استعدادها تک تک افراد جامعه است. برآیند این نوشتار حاکی از آن است که توجه حقوق شهری به حقوق افراد معلول از باب توجه به حقوق شهروندی آنان و لزوم دسترسی برابر شهروندان به تسهیلات شهری، امری ضروری است و نیازمند توجه دستگاه‌های ذی‌مدخل است. کلیدواژه‌ها: حقوق شهروندی، امکانات شهری، مدیریت، برابری، معلولان، تبعیض

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

۱- طرح بحث

نخستین گام در راستای نظام‌مندسازی حوزه شهری در ایران مسبوق به تصویب قانون شهرسازی به سال ۱۳۳۴ ش و نزد کمیسیون مشترک مجلسین شورا و سنا است. پس از آن، قانون تأسیس وزارت آبادانی و مسکن در ۱۳۴۲/۱۲/۲۶ به تصویب رسید که در آن از تهیه و اجرای طرح‌های شهرسازی سخن به میان آمد. سرانجام «قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران» در سال ۱۳۵۱ به تصویب رسید که تصمیم‌گیری در زمینه مقررات شهرسازی را از محدوده وظایف و اختیارات یک وزارت خانه خارج کرد و در صلاحیت شورایی از وزیران هشت وزارتخانه قرار داد (بابایی اهری، ۱۳۷۳). اهداف اصلی این قانون در ماده یک آن آمده است این قانون ترتیباتی در زمینه ساخت‌وساز، حفاظت از فضای سبز شهرها و گسترش آن، فضاهای فرهنگی، ورزشی و تفریحی و مانند آن‌ها و میزان تراکم و ارتفاع ساختمان‌ها و خطوط عقب‌نشینی در کوچه‌ها و خیابان‌ها و کاربری زمین‌ها برقرار کرده است. تدوین طرح جامع برای شهرها و سپس طرح‌های تفصیلی از مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری است. مصوبات این شورا به موجب ماده ۷ این قانون، برای شهرداری‌ها در زمینه مقررات شهرسازی و طرح‌های جامع و تفصیلی شهرها لازم‌الاجرا است (باختر، ۱۳۸۶) به دیگر سخن و همچنان که پیش‌تر بدان اشاره رفت، شورای عالی شهرسازی و معماری در وضع و تصویب این مقررات در قامت قانون‌گذار جلوه‌گر شده است.

البته روند قانون‌گذاری در حوزه شهری و مرتبط با حقوق معلولین و افراد ناتوان محدود به قوانین معدود مذکور نشد. با گذشت زمان و به‌ویژه پس از جنگ تحمیلی هشت‌ساله، ضرورت پرداختن به مسائل معلولین و جانبازان نمود عینی‌تری یافت. از نمونه این توجهات می‌توان «دستورالعمل و ضوابط مناسب‌سازی برای معلولین جسمی و حرکتی» مصوب شورای عالی معماری و شهرسازی را در سال ۱۳۷۸ نام برد که تا به حال نیز ملاک عمل مناسب‌سازی در سراسر کشور بوده است. این ضوابط همگام با قانون جامع حمایت از معلولان و آیین‌نامه‌های اجرایی آن به‌عنوان سند زیرینی برای مناسب کردن فضای شهری و معماری مدنظر قرار گرفته است. (بالوی و همکاران، ۱۳۹۶)

پیش از بررسی مقررات و ضوابط مناسب‌سازی محیط شهری مخصوص معلولین، لازم است ابتدا تعریف مناسب و دقیقی از اصطلاح «مناسب‌سازی» به دست دهیم. منظور از مناسب‌سازی عبارت است از «اصلاح محیط و تدارک وسایل حمل‌ونقل است به‌طوری‌که افراد معلول قادر باشند تا آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و ساختمان‌های عمومی حرکت کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی لازم بهره‌مند شوند» (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰) هدف از مناسب‌سازی محیط شهری دستیابی معلولین در جهت رسیدن به استقلال نسبی و به عبارتی تساوی فرصت‌ها، عدالت اجتماعی و پیوستن تمامی افراد معلول به جامعه و ایجاد اجتماعی بدون مانع است.

متأسفانه به‌رغم توجه مستمر و تصویب ضوابط و مقررات پیشرو در زمینه رعایت وضعیت و حقوق معلولین در شهر و تأکید مداوم بر اجرای مقررات از سوی نهادهای ذی‌مدخل و ذی‌صلاح در امر صدور مجوزهای ساخت‌وساز یا مجری طرح‌های عمومی و دولتی در سطح شهر همچنان شاهد بی‌توجهی‌های مستمر و عامدانه نسبت به این مقررات در فرایند اداره شهر و گسترش ساختمان‌های فاقد استانداردهای لازم در جهت رعایت غبطه معلولین هستیم. (منافی، ۱۳۹۳)

به نظر می‌رسد فقدان مرجع مستقل ملی جهت نظارت بر اجرای مقررات مذکور، بی‌توجهی دستگاه‌های فرهنگی به موضوع مناسب‌سازی و فرهنگ‌سازی در جامعه، فقدان برنامه‌ریزی منسجم و صحیح و قابل اجرا برای کلیه دست‌اندرکاران و آشنفگی‌های موجود در نظام‌های مدیریتی شهری ناشی از عدم تسلط بر اصول مدیریت شهر و عدم احاطه بر مسائل و دانش روز در بین دستگاه‌های دولتی، ناآشنایی مهندسان و مشاوران و عوامل ساخت‌وساز فیزیکی جامعه و کم‌توجهی سازمان نظام مهندسی به موضوع و عدم آگاهی و آشنایی کامل جامعه هدف نسبت به این بخش از حقوق شهروندی خود از مهم‌ترین دلایل این بحث باشد. درحالی که معلولان برای زندگی همچون سایر افراد جامعه حقوق مشابه دارند و هیچ‌گونه استثنایی نباید دامنگیر تحقق حقوق انسانی آنان شود؛ حقوقی مانند حق داشتن زندگی خصوصی و خانوادگی، دسترسی به خدمات بهداشتی و اجتماعی، فرصت‌های

آموزشی و شغلی، مسکن، حمل و نقل، دسترسی به اطلاعات و برخورداری از زندگی اجتماعی، تسهیلات ورزشی، تفریحی و حضور در جامعه و مداخله کامل سیاسی در تمامی موضوعات مربوط به آنان. متأسفانه باید اعتراف کرد که افراد معلول هیچ‌گاه به‌طور برابر به عدالت دسترسی نداشته‌اند (آندرا و همکاران، ۲۰۰۹).

براساس تعریف مندرج در تبصره ماده ۱ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۶ مجلس شورای اسلامی، «معلول به افرادی اطلاق می‌گردد که به تشخیص کمیسیون پزشکی سازمان بهزیستی بر اثر ضایعه جسمی، ذهنی، روانی یا توأم؛ اختلال مستمر و قابل توجهی در سلامت و کارایی عمومی وی ایجاد گردد، به‌طوری‌که موجب کاهش استقلال فرد در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی شود». همچنین در دستورالعمل اجرایی تعیین معلولیت، مصوب شورای مدیران حوزه معاونت توان‌بخشی کشور در بهمن‌ماه ۱۳۸۷ که در اجرای تبصره ماده یک دستورالعمل نحوه تشکیل و شرح وظایف کمیسیون‌های پزشکی تشخیص معلولیت مصوب شورای معاونین سازمان بهزیستی کشور تصویب و ابلاغ شده است، ناتوانی عبارت است از هرگونه محدودیت و یا فقدان در انجام یک فعالیت اعم از رفتار، ارتباط و سایر مهارت‌های روزمره زندگی در ماده ۲ این دستورالعمل اجرایی، معلولیت‌ها به شش گروه عمده و شایع تقسیم شده و در ماده ۳ نیز شدت معلولیت هر گروه دسته‌بندی شده است. (ایزدپناه، ۱۳۹۱)

بر اساس مطالب مطرح شده این تحقیق به دنبال آن است که به بررسی چالش‌های حقوقی افراد معلول در حق بهره‌مندی از امکانات شهری بر اساس اصول برابری و عدم تبعیض در نظام حقوقی ایران به‌طور جامع و کامل بپردازد.

3

۲- مفاهیم

۱-۱- معلولیت

بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت معلولیت حاصل اختلال در رابطه فرد معلول و محیط زندگی است و هنگامی روی می‌دهد که موانع فیزیکی و اجتماعی باعث عدم دسترسی افراد معلول به نظام‌ها و سیستم‌های مختلف اجتماعی می‌شود. اگر یک انسان با شرایط متوسط توانایی جسمی و روانی را ملاک ارزیابی توان بهره‌وری از امکانات محیطی بدانیم تقسیم‌بندی زیر نمایانگر طیف ناتوانی محیط برای اخذ تدابیر لازم و مشکلات و راه‌حل‌های رفع موانع برای مناسب‌سازی محیط است.

۲-۱-۲- علل معلولیت

الف: ارثی : چنانچه معلولیت فرد به صورت ارثی به وی منتقل شده و یا به هر دلیل دیگری از بدو تولد وجود داشته باشد علت معلولیت ارثی یا مادرزادی تلقی می‌شود (انصاری‌نیا، ۱۳۷۸).

ب: بیماری: چنانچه معلولیت فرد در اثر بیماری «هر نوع بیماری» یا کهولت بوجود آمده باشد، علت معلولیت بیماری تلقی می‌شود (همان منبع).

ج: معلولیت ناشی از حادثه: چنانچه معلولیت فرد در اثر حوادث انقلاب اسلامی، حوادث جنگ تحمیلی، ناشی از کار، سوانح طبیعی، تصادفات و یا هر حادثه دیگری به وجود آمده باشد. معلولیت وی ناشی از حادثه تلقی می‌شود (بارتلت، ۲۰۰۵)

۳- جایگاه معلولین در عرصه حقوق موضوعه

براساس تعریف مندرج در تبصره ماده ۱ قانون جامع حمایت از حقوق معلولان مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۶ مجلس شورای اسلامی، «معلول به افرادی اطلاق می‌گردد که به تشخیص کمیسیون پزشکی سازمان بهزیستی بر اثر ضایعه جسمی، ذهنی، روانی یا توأم؛ اختلال مستمر و قابل توجهی در سلامت و کارایی عمومی وی ایجاد گردد، به‌طوری‌که موجب کاهش استقلال فرد در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی شود». همچنین در دستورالعمل اجرایی تعیین معلولیت، مصوب شورای مدیران حوزه معاونت توان‌بخشی کشور در بهمن‌ماه ۱۳۸۷ که در اجرای تبصره ماده یک دستورالعمل نحوه تشکیل و شرح وظایف کمیسیون‌های پزشکی تشخیص معلولیت مصوب شورای معاونین سازمان بهزیستی کشور تصویب و ابلاغ شده است، ناتوانی عبارت است از هرگونه محدودیت و یا

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

فقدان در انجام یک فعالیت اعم از رفتار، ارتباط و سایر مهارت‌های روزمره زندگی در ماده ۲ این دستورالعمل اجرایی، معلولیت‌ها به شش گروه عمده و شایع تقسیم شده و در ماده ۳ نیز شدت معلولیت هر گروه دسته‌بندی شده است.

۳-۱- ضوابط مناسب‌سازی جامعه برای معلولین در سیر قانون‌گذاری

مفهوم مناسب‌سازی محیط در چند دهه گذشته تحول یافته و دامنه شمول بیشتری پیدا کرده است. این مفهوم در ابتدا مترادف با رفع موانع فیزیکی در محیط ساخته شده و «محیط بدون مانع» به کار گرفته می‌شد. در دهه ۱۹۸۰ م، این مفهوم با قابل‌دسترس شدن ساختمان‌ها و محیط شهری و یا «طراحی قابل‌دسترس»، دامنه شمول بیشتری یافت. در دهه ۱۹۹۰ م، موضوع «طراحی همه‌شمول» مطرح شد که مفهوم مناسب‌سازی را بسیار گسترش داد و مسائلی نظیر دسترسی آسان به وسایل نقلیه عمومی، ورودی‌های یکسان برای همه، نصب انواع راهنماهای صوتی، تصویری، لمسی و طراحی اجزای ساختمان برای استفاده همه مردم، فارغ از میزان توانایی یا محدودیت آن‌ها را شامل شد.^۱

۳-۱-۱- قوانین اساسی و بین‌المللی

زمینه‌سازی برای دسترسی افراد دارای معلولیت به مواهب و فرصت‌های اجتماعی همواره در اولویت برنامه‌های مربوط به احقاق حقوق معلولین قرار داشته است. حمایت از حقوق انسانی وظیفه همه دولت‌ها در همه جوامع و برای همه شهروندان به شمار می‌رود. از این رو، شعار «یک جامعه برای همه» جزو برنامه‌های مجمع عمومی سازمان ملل قرار گرفته است. اگرچه، کمبود آگاهی‌های عمومی و نگرش منفی به پدیده معلولیت در سطح جامعه، هنوز هم از عمده‌ترین معضلات و موانع در دستیابی به حقوق انسانی این قشر محروم در همه جوامع به شمار می‌آید (قاسم‌زاده و دیگران، ۱۳۸۹: ۳۱۵). در این قسمت، شناسایی حقوق معلولین را در قوانین اساسی و اسناد بین‌المللی مربوطه به بوته نقد و تحلیل می‌گذاریم:

الف: حقوق معلولین در قانون اساسی: تبلور حقوق اساسی مردم در قانون اساسی، پیش‌درآمدی برای حضور آزادانه، آگاهانه و مؤثر آنان در اداره کشور محسوب می‌شود. متأسفانه، در متن قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران وضعیت معلولین به‌عنوان طیفی خاص از شهروندان جامعه مورد شناسایی دوزوره قرار نگرفته و، به تبع، به حقوق ویژه وضعیت آنان نیز اشاره صریحی نشده است، تنها از خلال اصول کلی مندرج در این قانون می‌توان رهیافت‌های حمایتی قانون‌گذار را شامل حال این قشر از افراد نیز کرد. این خلأ، یکی از کاستی‌های مهم قانون اساسی به شمار می‌رود.

در مقدمه قانون اساسی، به آزادی و کرامت انبای بشر به‌مثابه سرلوحه اهداف قانون اساسی توجه شده و کرامت انسانی جزو مبانی اعتقادی نظام جمهوری اسلامی مطرح شده است توجه به کرامت انسان‌ها از نظر امکان فعالیت‌های اجتماعی در اصل سوم نیز قابل تأمل است. همچنین، در اصل نوزدهم سخن از اصل اساسی منع تبعیض است و همگان بهره‌مند از حقوق مساوی دانسته شده‌اند. براساس اصل بیستم، همه افراد ملت، یکسان‌اند و در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند. به‌موجب اصل بیست‌ونهم، برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، ازکارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی، مراقبت‌های پزشکی به‌صورت بیمه و... حقی است همگانی و دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک‌یک افراد کشور تأمین کند.

آنچه نوشتیم، نگاهی کوتاه به بُعد نظری قانون اساسی بود. همچنان که می‌دانیم قانون اساسی ضامن عینیت بخشیدن به آزادی و کرامت انبای بشر است. بنابراین، برعهده همگان و خصوصاً قانون‌گذار است که با پایبندی به این اصل و لوازم و آثار آن زمینه را برای تحقق عدالت و آزادی و برابری و پیشرفت فرد و جامعه فراهم آورد (حبیب‌زاده و رحیمی‌نژاد، ۱۳۸۶، ۶۰)؛ البته اجرایی شدن

¹ 2014: 120The Convention

چهارمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

این اصول در صحنه عمل و نزد مجریان قانون اساسی و قوای سه‌گانه، نکته بسیار مهمی بوده که نیازمند مذاقه و مباحثه جدی است.

ب: حقوق معلولین در سیر حقوق بین‌الملل: تحمیل شرایط و وضعیت خاص جسمانی و روحی به معلولان و ناتوانان سبب شده است این قشر تبدیل به اقلیتی شایسته توجه و محق در اعمال تبعیض مثبت شده و تلاش‌های متعددی به‌طور عام و خاص در سطوح مختلف جهت احقاق حقوق و آزادی‌های مورد نظر صورت گیرد. از یک‌سو، حقوق و آزادی‌ها و حمایت‌هایی که در اعلامیه جهانی حقوق بشر^۲، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۳، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۴ و بسیاری از اسناد عام حقوق بشری آمده، در پرتو اصولی - چون کرامت انسانی، برابری و عدم تبعیض؛ شامل معلولان نیز می‌شود.

از سوی دیگر، در پرتو اسناد خاصی - چون «اعلامیه مربوط به حقوق معلولان»^۵ مصوب ۹ دسامبر ۱۹۷۵ مجمع عمومی طی قطعنامه شماره ۳۴۴۷، قطعنامه شماره ۱۹۲۱ شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد درباره پیشگیری از ناتوانی و توان بخشی معلولان مورخ ۶ می ۱۹۷۵ و اعلامیه حقوق عقب‌ماندگان روانی و ذهنی مصوب ۲۰ دسامبر ۱۹۷۱ مجمع عمومی سازمان ملل متحد طی قطعنامه شماره ۲۸۵۶ - نیز تلاش شده است از حقوق معلولان به‌طور ویژه‌ای حمایت شود. همچنین، در ادامه تلاش‌های مراجع بین‌المللی برای حمایت بیشتر از حقوق معلولان و ایجاد شرایط مناسب برای بهره‌مندی آنان از حقوق و آزادی‌های اساسی، «قواعد استاندارد درباره برابری فرصت‌ها برای معلولان» طی قطعنامه شماره ۴۸/۹۶ در ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است.

5

در کنار این‌ها، اسناد مهم دیگری از حقوق بشر وجود دارد که ضمن شناسایی و حمایت از حقوق گروهی یا کلیه افراد انسانی، حقوق افراد دارای معلولیت را نیز مشخصاً مورد تأکید قرار داده‌اند. کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ م طی مواد ۲۳ و ۳۹ خود، به وضعیت کودکان دارای معلولیت توجه خاص داشته است. این کنوانسیون در بند یک ماده ۲۳ آورده است: «کشورهای طرف کنوانسیون اذعان دارند کودکی که از نظر ذهنی یا جسمی دچار نقص است باید در شرایطی که متضمن منزلت و افزایش اتکای به نفس بوده و شرکت فعال کودک در جامعه را تسهیل کند، رشد یافته و از یک زندگی آبرومند و کامل برخوردار شود». این کنوانسیون در ماده دوم خود به اصل منع تبعیض علیه کودکان معلول اشاره کرده است و اعلام می‌کند: «حکومت‌های عضو این پیمان، برای هر کودکی که در قلمرو آن‌ها است، بدون تبعیض و یا فرق‌گذاری و به دور از هرگونه وابستگی به ... معلولیت ... و هر موقعیت دیگری که کودک در آن است، اجرای حقوق مندرج در این پیمان‌نامه را تضمین می‌کنند». همچنین، کنفرانس جهانی توسعه اجتماعی کپنهاگ که با حضور سران دولت‌ها در مارس ۱۹۹۵ م در کشور دانمارک برگزار شد، در اعلامیه پایانی خود آورده است: «معلولان یکی از بزرگ‌ترین اقلیت‌ها، یعنی یک‌دهم جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند. اینان در اکثر موارد از روی ناچاری به فقر، بیکاری و انزوای اجتماعی تن در داده‌اند... ما، در تعالی بخشیدن و نیل به اهداف جهانی دسترسی عادلانه به تعلیم و تربیت مترقی، دستیابی به بالاترین سطح سلامت جسمی و روانی، دسترسی همگان به مراقبت‌های بهداشتی و اولیه، به‌کارگیری تلاش‌های خاص در راه اصلاح نابرابری‌های مربوط به شرایط اجتماعی، بدون هرگونه توجه به تفاوت‌های نژادی، ملیت، جنسیت، سن و سال و یا معلولیت، احترام و ارتقای فرهنگ مشترک و فرهنگ‌های خاص خود، تلاش در تقویت نقش فرهنگ در توسعه، حفظ مبانی اساسی توسعه مستمر مردم‌گرا و کمک به گسترش کامل منابع انسانی و توسعه اجتماعی خود را متعهد می‌دانیم». اعلامیه کنفرانس جهانی زن (پکن ۱۹۹۵) هم در بند ۳۲ این اعلامیه تصریح می‌کند که دولت‌ها باید بر تلاش‌هایی که جهت تضمین برابری عموم زنان و دختران از جمیع حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین و حذف موانع چندگان‌های که در

² UDHR, 1948

³ ICCPR, 1966

⁴ ICESCR, 1966

⁵ Declaration, 1975

⁶ Bartlett, 2005: 252

راه توانمندسازی و پیشرفت آنان به دلیل عواملی چون ... یا معلولیت ... وجود دارد، بیفزایند مجمع عمومی در گامی دیگر در ۱۶ دسامبر ۱۹۷۶، سال ۱۹۸۱ را «سال بین‌المللی معلولان» نام نهاد. سال بین‌المللی معلولان برنامه‌های متعددی برای افراد معلول به همراه داشت؛ اما مهم‌ترین ره‌آورد آن، زمینه‌سازی تصویب برنامه جهانی اقدام برای معلولان در سال بعد بود. در سوم دسامبر ۱۹۸۲، مجمع عمومی گام مهمی در جهت تحقق اهداف سال بین‌المللی معلولان از رهگذر برنامه جهانی اقدام برای معلولان برداشت. این برنامه اصل برابری فرصت‌ها را به یک موضوع جهانی مبدل ساخت. اصل مذکور این فرصت را به همه اقشار جامعه می‌دهد که به یک میزان از امکانات زندگی (رفاهی، شغلی، تحصیلی و...) برخوردار باشند. برنامه عمل جهانی ۱۹۸۲ اگرچه سند الزام‌آوری تلقی نمی‌شود، امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابزارها برای ارائه راهکارهای مناسب در سه حوزه پیشگیری از معلولیت توان‌بخشی و برابری فرصت‌ها محسوب می‌شود.

سازمان ملل در ادامه فعالیت‌های خود در مورد معلولان، فاصله ۱۹۸۳ تا ۱۹۹۲ م را «دهه اشخاص معلول» نام گذاشت. در ۱۶ دسامبر ۱۹۹۲ م، مجمع عمومی از دولت‌ها درخواست کرد روز سوم دسامبر هر سال (سال‌روز تصویب برنامه جهانی اقدام در ۱۹۸۲) را «روز جهانی افراد معلول» نام‌گذاری کنند. در همان سال نیز آکوسوک حمایت خود را از اعلام دهه آسیا - پاسیفیک (۱۹۹۳ - ۲۰۰۲ م) برای اشخاص معلول ابراز کرد. پایان دهه بین‌المللی معلولان مصادف با تصویب قواعد استاندارد برای اشخاص دارای معلولیت در مورد برابری فرصت‌ها در تاریخ ۲۰ دسامبر ۱۹۹۳ بود این قواعد نیز در کنار برنامه جهانی اقدام از دیگر اسناد مهم حمایت از افراد دارای معلولیت محسوب می‌شود که راهکارهای مناسبی در جهت بهبود وضعیت معلولان در جوامع، به دولت‌ها عرضه کرده است. درنهایت، تصویب کنوانسیون مربوط به حقوق اشخاص معلول مصوب ۲۰۰۶ به‌عنوان آخرین ره‌آورد جامعه بین‌المللی است و بیانگر گام اول گذار از مرحله حقوق اعلامی به حقوق الزامی است. (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۱)

6

۲-۲- حقوق معلولین در قوانین عادی

مدیریت شهری از رهگذر اعمال ضوابط و مقررات شهرسازی، نظام کالبدی و فضایی شهر را تعریف می‌کند و از همین رو همه عواملی را که در شهر به‌عنوان فعالیت‌های شهری عینیت می‌یابند - شامل فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و... - تحت تأثیر خود قرار می‌دهد (ره‌نمایی و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۲). مدیریت شهری که امروزه با رفاه تمام شهروندان ارتباط دارد، باید بستر لازم برای تأمین مسکن مناسب، آب سالم، بهداشت شهری، آموزش و اشتغال، تغذیه، امنیت و اوقات فراغت را برای شهروندان مهیا سازد: (اقبالی، ۱۳۸۷: ۱۳۵). پس، قوانین و مقررات شهرسازی مناسب و مؤثر از ارکان اصلی و ضروری در مدیریت توسعه شهرها است.

با جمع دو گزاره فوق، اهمیت توجه به حقوق معلولین و نیز نقش ضوابط شهرسازی در فرایند مدیریت شهری - می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که تصویب قوانین مناسب در حمایت و تأمین حقوق اولیه افراد ناتوان و معلول گامی به‌سوی دستیابی به توسعه پایدار و خلق «شهر مطلوب» خواهد بود.

الف: مصوبات قوه مقننه

فهرست مهم‌ترین قوانین و مقررات مصوب قوه مقننه در ارتباط با وضعیت و حقوق معلولین به شرح ذیل است:

۱. توصیه‌نامه بین‌المللی شماره ۹۹ در خصوص تجدید تربیت و آموزش حرفه‌ای معلولین مصوب مجلس شورای ملی مصوب

۱۳۳۸/۷/۸؛

۲. تبصره دوم ماده ۱۱۹ قانون کار مصوب ۱۳۶۹/۸/۲۹؛

۳. قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران/ مواد ۳۸ (در خصوص حمایت بیمه‌ای)، ۴۳

و بند ج ماده ۱۹۳؛

۴. قانون برنامه چهارم توسعه جمهوری اسلامی ایران (ماده ۳۰، بند دوم) مصوب ۱۳۸۳/۱۱/۱۱؛

چهارمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

۵. قانون جامع حمایت از حقوق معلولان، مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۶ (ماده ۲ و تبصره‌های چهارگانه و نیز تبصره ماده ۴)؛

۶. قانون پنج‌ساله برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۵ (ماده ۱۶۹)؛

۷. سیاست‌های کلی نظام: بخش سیاست‌های کلی نظام در امور ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار و جهاد و ساماندهی امور ایثارگران بند ۹ و بند ۱۱ در بخش شهرسازی؛

۸. لایحه حمایت از سامانه حمل‌ونقل ریلی شهری و حومه مصوب مجلس شورای اسلامی (تبصره ماده ۲) در ۱۳۸۵/۵/۲۲

ب: مصوبات قوه مجریه

اگرچه نهاد اصلی قانون‌گذار در هر کشور، قوه مقننه آن کشور است، اما گاه ورود برخی نهادهای موازی با تعریف صلاحیت‌های متقارن اسباب چنددستگی و چندگانگی را در سیاق تصویب مقررات در یک حوزه خاص پدید می‌آورد. از دیگر سو، همواره مجموعه دولت و قوه مجریه نقشی پررنگ در اعتلای حقوق شهروندان و تحقق استانداردهای حقوق بشر در سطح اجماع خود ایفا می‌کند. در زمینه مقررات و ضوابط شهرسازی نیز همین روال صادق است. در واقع، اگرچه برخی از قوانین مرتبط از سوی قوه مقننه به‌عنوان مرجع اصلی قانون‌گذاری در کشور به تصویب رسیده است، ولی به دلایل متعدد، مصوبات و اقدامات قوه مجریه و نهادهای زیرمجموعه آن در جایگاهی مهم‌تر قرار گرفته در عرصه مدیریت شهری نقشی تأثیرگذارتر به عهده دارند. برای نمونه، نهاد شورای عالی معماری و شهرسازی به‌عنوان اصلی‌ترین مرجع تصمیم‌سازی در حوزه حقوق شهری که دو نهاد عمومی غیردولتی^۱ دیگر مکلف به اقدام در حیطه تصمیمات و مصوبات شورای عالی هستند، جزئی از وزارت راه و شهرسازی محسوب شده و اعضای تشکیل‌دهنده آن از بدنه قوه مجریه گزینش شده‌اند. با توجه به استدلالات فوق و حسب حیطه اختیارات و وظایف گسترده‌ای که مدیران بدنه قوه مجریه در حوزه‌های مختلف در ساماندهی و پیشبرد مدیریت شهری بر عهده دارند، علی‌القاعده موظفانند با نگاهی عمیق‌تر و آشناتر نسبت به مسائل، نیازها، مشکلات، ظرفیت‌ها و استعدادهای شهر بنگرند و طرح‌های دغدغه‌مندتری جهت ارائه در هیئت‌وزیران آماده کنند تا از این رهگذر اقدامات مفیدتری در جهت تأمین حقوق و مطالبات شهروندان و رفع معضلات موجود در سطح شهر صورت پذیرد.

۴- سیر قانون‌گذاری شهری در زمینه مناسب‌سازی محیط برای معلولین

نخستین گام در راستای نظام‌مندسازی حوزه شهری در ایران مسبوق به تصویب قانون شهرسازی به سال ۱۳۳۴ ش و نزد کمیسیون مشترک مجلسین شورا و سنا است. پس‌از آن، قانون تأسیس وزارت آبادانی و مسکن در ۱۳۴۲/۱۲/۲۶ به تصویب رسید که در آن از تهیه و اجرای طرح‌های شهرسازی سخن به میان آمد. سرانجام «قانون تأسیس شورای عالی شهرسازی و معماری ایران» در سال ۱۳۵۱ به تصویب رسید که تصمیم‌گیری در زمینه مقررات شهرسازی را از محدوده وظایف و اختیارات یک وزارت خانه خارج کرد و در صلاحیت شورایی از وزیران هشت وزارتخانه قرار داد. اهداف اصلی این قانون در ماده یک آن آمده است. این قانون ترتیباتی در زمینه ساخت‌وساز، حفاظت از فضای سبز شهرها و گسترش آن، فضاهای فرهنگی، ورزشی و تفریحی و مانند آن‌ها و میزان تراکم و ارتفاع ساختمان‌ها و خطوط عقب‌نشینی در کوچه‌ها و خیابان‌ها و کاربری زمین‌ها برقرار کرده است. تدوین طرح جامع برای شهرها و سپس طرح‌های تفصیلی از مصوبات شورای عالی شهرسازی و معماری است. مصوبات این شورا به‌موجب ماده ۷ این قانون، برای شهرداری‌ها در زمینه مقررات شهرسازی و طرح‌های جامع و تفصیلی شهرها لازم‌الاجراست. به دیگر سخن و همچنان‌که پیش‌تر بدان اشاره رفت، شورای عالی شهرسازی و معماری در وضع و تصویب این مقررات در قامت قانون‌گذار جلوه‌گر شده است (شقایق و مداحی، ۱۳۹۱: ۱۸).

البته روند قانون‌گذاری در حوزه شهری و مرتبط با حقوق معلولین و افراد ناتوان محدود به قوانین معدود مذکور نشد. با گذشت زمان و به‌ویژه پس از جنگ تحمیلی هشت‌ساله، ضرورت پرداختن به مسائل معلولین و جانبازان نمود عینی‌تری یافت. از نمونه این توجهات می‌توان «دستورالعمل و ضوابط مناسب‌سازی برای معلولین جسمی و حرکتی» مصوب شورای عالی معماری و شهرسازی

را در سال ۱۳۷۸ نام برد که تا به حال نیز ملاک عمل مناسب سازی در سراسر کشور بوده است. این ضوابط همگام با قانون جامع حمایت از معلولان و آیین نامه های اجرایی آن به عنوان سند زیرینی برای مناسب کردن فضای شهری و معماری مدنظر قرار گرفته است.

پیش از بررسی مقررات و ضوابط مناسب سازی محیط شهری مخصوص معلولین، لازم است ابتدا تعریف مناسب و دقیقی از اصطلاح «مناسب سازی» به دست دهیم. منظور از مناسب سازی عبارت است از «اصلاح محیط و تدارک وسایل حمل و نقل است به طوری که افراد معلول قادر باشند تا آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و ساختمان های عمومی حرکت کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی لازم بهره مند شوند». هدف از مناسب سازی محیط شهری دستیابی معلولین در جهت رسیدن به استقلال نسبی و به عبارتی تساوی فرصت ها، عدالت اجتماعی و پیوستن تمامی افراد معلول به جامعه و ایجاد اجتماعی بدون مانع است. (شقاقتی و مداحی، ۱۳۹۱: ۱۷).

متأسفانه به رغم توجه مستمر و تصویب ضوابط و مقررات پیشرو در زمینه رعایت وضعیت و حقوق معلولین در شهر و تأکید مداوم بر اجرای مقررات از سوی نهادهای ذی مدخل و ذی صلاح در امر صدور مجوزهای ساخت و ساز یا مجری طرح های عمومی و دولتی در سطح شهر همچنان شاهد بی توجهی های مستمر و عامدانه نسبت به این مقررات در فرایند اداره شهر و گسترش ساختمان های فاقد استانداردهای لازم در جهت رعایت غبطه معلولین هستیم. به نظر می رسد فقدان مرجع مستقل ملی جهت نظارت بر اجرای مقررات مذکور، بی توجهی دستگاه های فرهنگی به موضوع مناسب سازی و فرهنگ سازی در جامعه، فقدان برنامه ریزی منسجم و صحیح و قابل اجرا برای کلیه دست اندرکاران و آشفتگی های موجود در نظام های مدیریتی شهری ناشی از عدم تسلط بر اصول مدیریت شهر و عدم احاطه بر مسائل و دانش روز در بین دستگاه های دولتی، ناآشنایی مهندسان و مشاوران و عوامل ساخت و ساز فیزیکی جامعه و کم توجهی سازمان نظام مهندسی به موضوع و عدم آگاهی و آشنایی کامل جامعه هدف نسبت به این بخش از حقوق شهروندی خود از مهم ترین دلایل این بحث باشد.

۴-۱- مناسب سازی معابر عمومی

مهم ترین و پرکاربردترین قانونی که از سال های دور در حوزه مناسب سازی معابر عمومی مورد استناد و استفاده قرار می گیرد تحت عنوان «ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری برای افراد معلول جسمی - حرکتی مصوبه مورخ ۱۳۶۸/۸/۳» و اصلاحیه آن موضوع مصوبه ۳۱۰/۳۲۰۰ مورخ ۱۳۷۸/۱۰/۶ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران شناخته می شود.

۴-۱-۱- پیاده روها

ناهمواری ها و سازه های غیرکارشناسانه موجود در شبکه دسترسی پیاده شهری و عدم امکان حرکت ایمن و آسوده در مسیرهای پیاده، برای افراد مشکل ایجاد می کند. افراد سالخورده، مادرانی که کودکان خود را در کالسکه حمل می کنند، زنان باردار و معلولان از وجود این موانع و نامناسب یا نامسطح بودن مسیرها، گذرگاه ها و کف پوش ها رنج می برند. کوچه ها بخشی از شبکه ارتباط شهری هستند که اصولاً معبر پیاده ها و معمولاً باریک و پرپیچ و خم اند. چنین کوچه هایی پیاده رو مجزا ندارند. ورود اتومبیل به این کوچه ها مشکل عبور و مرور پیاده و سواره را پدید آورده است. مشکلات و خطرهایی که در چنین وضعی عابر پیاده را تهدید می کند، مشخص است. اگر این عابر معلول و با صندلی چرخ دار باشد، آشکارا در معرض خطر بیشتری قرار می گیرد. افزون بر عبور وسایل نقلیه موتوری در کوچه ها، جنس کف، شیب، عرض کوچه و نحوه ارتباط کوچه با خیابان نیز از جمله مسائلی است که برای حرکت معلولان مشکلات بسیاری پدید می آورند. جوی ها، آب رودها، چاله های کف کوچه و دست اندازها نیز از موانع حرکت صندلی چرخ دار یا فردی دارای عصا و... است (شقاقتی و مداحی، ۱۳۹۱: ۱۹). احداث کارشناسانه و اصولی پیاده روها و رفع این موانع در شهر، از اقدامات مهمی است که مشارکت هرچه بیشتر معلولان در فعالیت های اجتماعی و حضور در فضاهای شهری را برای آنان میسر ساخته است و ایشان را شهروند درجه یک و در ردیف سایر شهروندان عادی جامعه معرفی می کند.

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

شهرداری تهران در ۱۳۸۴/۱۰/۱۰ با صدور بخشنامه‌ای خطاب به کلیه معاونان، مشاوران، شهرداران مناطق ۲۲ گانه و سازمان ها و شرکت‌های تابعه شهرداری، دستور مناسب‌سازی فضاهای شهری تهران را حداکثر تا پایان سال ۱۳۸۵ صادر کرد. همچنین براساس یکی از مفاد این بخشنامه، شهرداری‌ها موظف‌اند از صدور پروانه‌های احداث و پایان کار برای ساختمان‌ها، اماکن و معابری که ضوابط و مقررات شهرسازی را برای معلولان رعایت نکرده باشند، خودداری کنند. در راستای اجرای همین بخشنامه و به‌رغم سپری شدن مهلت زمانی مندرج در بخشنامه، معاونت فنی و عمرانی شهرداری تهران در ۱۳۸۶/۲/۲ و در راستای اجرای مصوبه ۱۵۸ شورای اسلامی شهر تهران، بخشنامه شماره ۷۰/۱۶۴۷ را در خصوص «مناسب‌سازی معابر، پارک‌ها و ساختمان‌های عمومی» صادر کرد و در بند سوم آن، پیش‌بینی مسیر ویژه نابینایان را در احداث معابر پیاده و تغییر جنس کف‌سازی در تقاطع‌ها را الزامی دانست. همچنین، شورای اسلامی شهر تهران در اردیبهشت ۱۳۸۸ با تصویب برنامه پنج‌ساله اول شهر تهران و در بند ۵۹ آن، شهرداری تهران را موظف ساخت برای تأمین امنیت و سلامت شهروندان با اولویت حرکت جانبازان، معلولین و سالمندان و با توجه به مفاد مصوبات شورای اسلامی شهر تهران و سایر قوانین و مقررات موضوعه نسبت به ارائه برنامه اجرایی مشخص حداکثر ظرف مدت شش ماه در خصوص ساماندهی شبکه‌های دسترسی مناسب و حرکت پیاده برای تردد آرام و ایمن در محلات و بین محلات، اقدام کند.

۴-۱-۲- سیستم حمل‌ونقل

پس از سیستم پیاده‌رو که ابتدایی‌ترین و ضروری‌ترین راه دسترسی معلولین و جانبازان به مراکز مقصد سفران‌ها در سطح شهر است، استفاده از حمل‌ونقل عمومی یکی از مهم‌ترین سیستم‌های ارتباطی این قشر جامعه با محیط‌های مختلف شهری است. بنابراین، می‌بایست نحوه طراحی وسایل حمل‌ونقل عمومی و همچنین تسهیلات دسترسی به آن‌ها نظیر ایستگاه‌ها و پایانه‌ها به‌صورتی باشد که معلولین و سالخورده‌گان به‌آسانی بتوانند از این وسایل نقلیه استفاده کنند. علی‌رغم حمایت‌های نهضت‌های حامی حقوق افراد دارای ناتوانی، بسیاری از شهرها به «زندانی‌های نامرئی» برای افراد دارای ناتوانی سالمندان بدل شده‌اند؛ چراکه این گروه را در انتخاب محل سکونت محدود کرده و با در دسترس قرار دادن سیستم حمل‌ونقل نامناسب و ناسازگار با شرایط ایشان، آن‌ها را به‌طور غیرمستقیم به حاشیه رانده و از حضور در کنار سایر اعضای جامعه محروم کرده است.

یکی از اقدامات مهم در زمینه مناسب‌سازی، اختصاص فضای ویژه‌ای از ناوگان حمل‌ونقل عمومی اعم از اتوبوس و مترو برای کم‌توانان جسمی است و مصوبه مورخ ۸۴/۴/۱۴ شورای اسلامی شهر تهران با عنوان «مناسب‌سازی فضاهای شهری برای جانبازان و معلولین جسمی و حرکتی» در این خصوص قابل‌ذکر است. در ابتدای این مصوبه، مجدداً بر رعایت حقوق معلولان تأکید شده است: برخوردار بودن از حقوق مدنی متناسب با شأن انسانی کم‌توانان جسمی و حرکتی و جانبازان محترم انقلاب اسلامی برای تحرک و دسترسی ایمن به خدمات، فضاها و تأسیسات عمومی شهرها با هدف برقراری و اعطای استقلال نسبی، فردی و اجتماعی به این گروه‌های ویژه، بایستی در ردیف وظایف مسلم حاکمیت و شهروندان و به‌ویژه متولیان مدیریت شهری قرار گیرد. همچنین، شهرداری تهران موظف شده است از تاریخ ابلاغ این مصوبه، حداکثر ظرف مدت دو سال نسبت به مناسب‌سازی معابر و فضاهای شهری اقدام کرده و تسهیلات لازم را در امر رفت‌وآمد معلولان از طریق شرکت واحد اتوبوسرانی و شرکت مترو و سازمان تاکسیرانی فراهم آورد. همچنین کنترل‌های لازم را در صدور هرگونه مجوز ساخت‌وساز و پایان کار جهت رعایت ضوابط شهرسازی و معماری برای معلولان به عمل آورد.

در مجموع، آنچه در ایران به‌عنوان مناسب‌سازی سیستم حمل‌ونقل شهری غالباً مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد، مناسب‌سازی وسایل حمل‌ونقل شهری و ایستگاه‌های آن‌ها است، ولی آنچه توجه بیشتری را در این زمینه می‌طلبد، مناسب‌سازی پیاده‌روها و مسیرهای حرکت پیاده است؛ زیرا برای دستیابی به ایستگاه‌های وسایل حمل‌ونقل عمومی به‌هرحال باید مسیری را به‌صورت پیاده طی کرد. بنابراین آنچه که در الویت ساماندهی برای مناسب‌سازی سیستم حمل‌ونقل شهری باید قرار گیرد، ابتدا مسیرهای پیاده است و در اولویت دوم وسایل و ایستگاه‌های وسایل حمل‌ونقل عمومی مطرح می‌شود.

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

امروزه در بسیاری از کشورهای پیشرفته، تدابیر لازم جهت تسهیل استفاده معلولین از سیستم حمل و نقل عمومی پیش‌بینی شده و مناسب‌سازی طراحی شهری برای حرکت معلولان، امری ثبت‌شده در قانون است، ولی به اجرا گذاشتن آن زمان بسیاری می‌طلبد. برای نمونه، پایتخت آلمان از اوایل دهه ۱۹۹۰ م، سیاستی فعال را در این مورد به اجرا گذاشته است. هم‌اکنون ناوگان اتوبوسرانی مجهز به رامپ یا سکوی شیب دار محرک برای سوار و پیاده شدن از اتوبوس به وسیله صندلی چرخ‌دار است و هدف بعدی مجهز کردن صد درصد ناوگان تراموا و مترو تا ۲۰۲۰ م است. رایش‌تاک، از مکان‌های گردشگری برلین، که در اواخر سال‌های نود میلادی بازسازی شد، یکی از نمونه‌های موفق است. برای رسیدن به گنبد شیش‌های مشهور آن می‌توان از دو سطح شیب دار استفاده کرد. ایستگاه قطار برلین که بزرگ‌ترین ایستگاه قطار در اروپا است، بسیاری از معیارهای مربوط به امکانات برای جابه‌جایی معلولان را تأمین کرده است. این ایستگاه چند سال پیش به‌طور کامل بازسازی شد. برای مثال، حدود سی آسانسور با اعلان صوتی و سنگفرش ویژه برای افراد نابینا بر روی زمین نصب شده است. در مجموع، اتحادیه اروپا با امضای کنوانسیون سازمان ملل متحد برای حفظ حقوق افراد معلول، یک قدم مهم برداشته است: یک معاهده مرجع که معیارهای حداقل را در زمینه‌های مختلف به‌ویژه در مورد دسترسی به حمل و نقل شهری و ساختمان‌های عمومی تثبیت کرده است.

۴-۲- مناسب‌سازی اماکن عمومی

دبیر کل سازمان ملل متحد در پیامی به مناسبت روز جهانی اسکان بشر، ۵ اکتبر ۲۰۱۵ برابر با ۱۳ مهر، آن را روز «فضاهای عمومی برای همگان» نامید و اذعان کرد بهبود دسترسی به فضاهای عمومی و ایمن ساختن آن‌ها برای زنان و معلولان، یکسان‌نگری را فزونی می‌بخشد، هم‌نگری را ترویج می‌دهد و با هرگونه برتری‌نگری و تبعیض می‌ستیزد. فضاهای عمومی با کیفیت، مردم را به تعامل، همکاری و شرکت در زندگی اجتماعی تشویق می‌کنند. منظور از اماکن عمومی در آیین‌نامه «ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری برای عبور و مرور معلولین»، آن دسته از ساختمان‌هایی است که یکی از انواع خدمات عمومی را در اختیار افراد جامعه قرار می‌دهند. با توجه به ماده ۳ این آیین‌نامه، «رعایت ضوابط فصل سوم این سند برای تهیه‌کنندگان طرح‌های فوق‌الذکر الزامی است و مراجع مسئول صدور پروانه و نظارت ساختمانی موظف به اجرای صحیح و دقیق آن هستند. همچنین کلیه ساختمان‌های عمومی موضوع این آیین‌نامه به‌خصوص ادارات دولتی موجود باید تدریجاً با شرایط این آیین‌نامه تطبیق داده شوند. تشخیص میزان تطبیق این ضوابط و زمان لازم برای اعمال آن به عهده کمیسیونی مرکب از نمایندگان سازمان بهزیستی، بنیاد جانبازان و وزارت مسکن و شهرسازی خواهد بود. وزارت مسکن و شهرسازی موظف است تضمین قانونی اعمال این ضوابط را از مراجع ذیربط کسب نماید». علی‌رغم وجود مقررۀ دقیق و شفاف این‌چنینی در این آیین‌نامه، متأسفانه عزم راسخی در پیگیری اجرای این دست‌مصوبات در جهت رعایت حال معلولین و ناتوانان جامعه وجود ندارد که پیامد آن استمرار مشکلات متعدد شهرنشینی و نقض کرامت انسانی آنان است.

۴-۲-۱- ساختمان‌ها

برخی از مهم‌ترین ضوابط کلی طراحی ساختمان‌های عمومی در مصوبات شورای عالی معماری و شهرسازی به قرار زیر است:

- ورودی اصلی باید برای استفاده معلولان نیز در نظر گرفته شود، و به سواره‌رو یا پارکینگ ساختمان دسترسی مناسب داشته باشد. در واقع، موانع موجود بر سر راه ورود معلولین جسمی به ساختمان‌های عمومی نباید صرفاً با تخصیص ورودی فرعی به آنان حل شود، بلکه باید با مناسب‌سازی یکی از ورودی‌های اصلی برای معلولین، رفع گردد. ورودی‌هایی که به‌صورت درب یک‌لنگه و دارای فضای ورودی هستند باید حداقل ۱۲۰ سانتی‌متر و حداکثر ۱۵۰ سانتی‌متر عرض داشته باشند.
- حداقل عرض بازشوها در ورودی ساختمان ۱۶۰ سانتی‌متر باشد.
- کف راهروها باید غیرلغزنده باشد و از نصف کف‌پوش‌ها با پرز بلند نیز خودداری شود.

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

- در صورت استفاده از درهای چرخان، گردشی، کشویی، پیش‌بینی یک در معمولی به عرض مفید حداقل ۸۰ سانتی‌متر در جوار آن‌ها برای استفاده معلولان الزامی است.
- نصب دست‌انداز در طرفین پله الزامی است.
- در کناره‌های عرضی پله تعبیه لبه مخصوص برای جلوگیری از لغزش عصا الزامی است.
- حداقل عمق پاگرد پله ۱۲۰ سانتی‌متر و در پله‌های دوجبهته هم‌عرض پله باشد.
- در ساختمان‌های عمومی که برای دسترسی به طبقات از آسانسور استفاده می‌شود وجود حداقل یک آسانسور قابل‌استفاده برای معلولان روی صندلی چرخ‌دار الزامی است.
- لازم است توقف آسانسور با صوت مشخص شود.
- ابعاد مفید اتاقک آسانسور ۱۱۰*۱۴۰ سانتی‌متر باشد.
- در قسمتهایی از ساختمان‌های عمومی که معلولان تردد می‌نمایند تعبیه سرویس بهداشتی مخصوص آنان الزامی است.
- در سرویس بهداشتی باید به بیرون باز شود و گشودن آن در مواقع اضطراری از بیرون امکان‌پذیر باشد.
- شیرهای دستشویی باید به‌صورت اهرمی و به‌راحتی باز و بسته شوند.

۲-۲-۴- فضای شهری

11

نظر به ویژگی‌های گروه‌های مختلف معلولان، فضاها باید به نحوی طراحی شود که امکان دسترسی سهل و آسان را برای آنان به‌راحتی فراهم آورد و بر سر راه آنان موانعی ایجاد نکند. این تسهیلات صرف‌نظر از رعایت برخی نکات فنی و ضوابط مربوط به معلولان، شامل سادگی ارتباطات، احتراز از اختلاف سطح‌های غیرضروری، تعبیه امکانات و مسیرهای ویژه است (حجتی، ۱۳۸۸: ۲۰). برای نمونه، پارک‌های عمومی باید به نحوی ساخته شوند که قابل‌استفاده برای تمام اقشار جامعه به خصوص معلولان باشند. معیار مطلوبیت یک محل برای فرد معلول، متناسب بودن محیط اطراف در ارتباط با نیازهای حرکتی و نحوه دستیابی هرچه آسان‌تر و سریع‌تر به محل موردنظر است. برای مثال، اگر پارک در نزدیکی چهارراه‌های اصلی واقع شده باشد؛ ایمنی در دستیابی به آن نیز باید تأمین شود. بنابراین خط‌کشی عابر پیاده در سواره‌رو، در کلیه تقاطع‌ها، حداکثر در هر ۵۰۰ متر امری الزامی است. به‌خصوص محل تردد معلولان باید مشخص شود (کارگری، ۱۳۷۰: ۱۵).

ضوابط موردنیاز برای استفاده معلولین به فضاهای عمومی دیگری همچون کتابخانه‌ها، مساجد، پایانه‌ها، پارکینگ‌ها، مدارس و دانشگاه‌ها و... نیز قابل‌تسری است.

در ۱۳۶۴/۹/۵ از سوی معاون شهرسازی و معماری شهرداری تهران، مصوبه‌ای با عنوان «رفاه معلولین و ایجاد تسهیلات لازم درزمینه‌های شهرسازی و معماری و رفع موانع در اماکن عمومی» در قالب بخشنامه شماره ۳۹۷۰۴/۴۱۰ صادر شد و طی آن دستورالعمل‌ها و روش‌ها و نقشه‌های اجرایی ضوابط ساختمانی و شهرسازی جهت معلولین که در این زمینه تهیه شده، به منظور رعایت نکات آن در امر صدور پروانه ساختمان اماکن عمومی در خصوص رفاه معلولین و ایجاد تسهیلات لازم در زمینه‌های شهرسازی و معماری و رفع موانع در اماکن عمومی پیوست و منتشر شد. شورای اسلامی شهر تهران در ۱۳۸۶/۷/۱۰ با الحاق این دو بند ذیل «ماده واحده مصوبه مناسب‌سازی فضاهای شهری برای جانبازان و معلولین جسمی و حرکتی» مصوب ۱۳۸۴ آن را تکمیل کرد: «ز- ساخت فرهنگسراها و مجموعه‌های ورزشی و تفریحی تخصصی و کاربردی ویژه جانبازان، معلولین و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی با رعایت معیارها و ضوابط خاص استفاده و بهره‌برداری این قشر جامعه در مکان‌های مناسب؛ ح- تجهیز و آماده‌سازی فرهنگسراها و مجموعه‌های ورزشی و تفریحی موجود و یا در حال ساخت به نحوی که برای جانبازان و معلولین نیز قابل‌استفاده باشد». همچنین، در ۱۳۸۸/۳/۲۴ ضمن صدور مصوبه‌ای با عنوان «الزام اداره کل تربیت‌بدنی استان تهران به تهیه و ارائه لایحه برنامه جامع مدیریت پایدار ورزش تهران با همکاری شهرداری تهران»، بر اعمال توجه ویژه به ورزش افراد معلول در

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

فضاهای سالم و طبیعی تأکید مجدد کرد. در کنار این‌ها، اتحادیه هتل‌ها و هتل آپارتمان های تهران طی نامه شماره ۱۳۸۷/۱۶/۶، ضوابط و مقررات احداث هتل و هتل آپارتمان ها را به منظور شفاف سازی استانداردهای فنی، معماری و شهرسازی هتل و هتل آپارتمان در طراحی فضاهای یادشده صادر کرد و در بند ششم این ضوابط بر الزامی بودن رعایت ضوابط و استانداردهای موردنظر برای تسهیل و امکان بهره برداری معلولین از تأسیسات هتل و هتل آپارتمان ها تأکید کرد. در همین زمینه، در آیین نامه مصوب شورای عالی شهرسازی مصوب ۱۳۶۸ آمده است: «کلّیه هتل‌ها تا ظرفیت ۲۵ اتاق باید یک اتاق قابل دسترسی و استفاده با سرویس های بهداشتی مناسب برای معلولان داشته باشد. در ازای هر ۲۵ اتاق اضافه پیش بینی یک اتاق مناسب دیگر برای معلولان ضروری است. این اتاق‌ها باید به طور یکنواخت در بین اتاق های معمولی هتل توزیع گردند.» (حجتی، ۱۳۸۸: ۲۴).

بر اساس مصوبه شورای عالی شهرسازی و معماری، در خصوص محل احداث پارک‌ها و سایر فضاهای عمومی مناسب حال معلولین، باید به نکات زیر توجه کرد:

نظر به ویژگی های گروه های مختلف معلولین فضاها باید به نحوی طراحی شود که امکان دسترسی آسان را برای آنان فراهم آورد و بر سر راهشان مانع ایجاد نکند. این تسهیلات صرف نظر از رعایت برخی نکات فنی و ضوابط به معلولین شامل سادگی ارتباطات، احتراز از اختلاف سطح های غیر ضروری، تعبیه امکانات و مسیرهای ویژه مخصوص است.

یکی از مهم ترین نکات طراحی برای معلولین، پیش بینی ایمنی حداکثر در مواقع اضطراری و آتش سوزی ها است. معلولین به لحاظ استفاده از وسیله های مختلف حرکتی قابلیت جابه جایی سریع و به موقع را ندارند و طبعاً فضاها باید طوری طراحی گردند که حداکثر امکانات فرار را در موقع خطر برای آنان به وجود آورند.

۵- اولویت های حقوق شهروندی معلولین نسبت به فضاهای شهری

فضاهای شهری یکی از عمده ترین فصل های مباحث شهرسازی هستند. فضاهای شهری در چارچوب سکونتگاه ها و زیستگاه ها قرار می گیرند که در مقیاس مختلف در شهر توزیع می شوند و نقاط عطفی در شهر به وجود می آورند. درون بافت شهرهایی که از اصالت و از تاریخ پربراری برخوردارند، از این نوع فضاها بسیار دیده می شود. فضاهای باز با ارزشی که محل ملاقات ها، گردهمایی ها و گفت و گوهای تعدادی از شهروندان را تشکیل می دهند. تعدیل در نقاط پر تراکم جمعیتی، تقویت و تداعی خاطرات گذشته و ایجاد تعلق خاطر برای نسل آینده، ایجاد نشانه های شهری و آماده کردن و ایجاد بستری باز خارج از تراکم ساختمانی، محلی برای گذران اوقات فراغت و غیره از جمله عملکردهای این نوع فضاهاست، از جمله فضاهای باز شهری، پارک ها و فضاهای فراغتی هستند که محلی برای گذران اوقات فراغت به حساب می آیند. این فضاها در ترغیب ملاقات ها و بحث و گفت و گوهای جمعیت مؤثر بوده و ساکنین را از محیط های خصوصی و انزواگرایی به محیط های جمعی و پر نشاط دعوت می نماید (حجتی، ۱۳۸۸: ۲۰).

فضاهای عمومی شهری جایگاه با اهمیتی در برنامه های توسعه شهری یافته است. این امر ناشی از تأثیر این فضاها در تقویت وجهه فرهنگی - اجتماعی شهر در نتیجه تولید سرمایه است. از آنجا که ساکنان شهرها در استفاده از این فضاها حقوق برابر دارند، بنابراین ایجاد فضاهایی مناسب و مطلوب برای تمامی گروه های سنی و جنسی، به ویژه گروه های آسیب پذیر کودکان، سالخوردهگان و ناتوانان جسمی، بخشی از برنامه های توسعه شهری قلمداد می شود. مطالعات گسترده جهانی نشان می دهد ایجاد چنین فضاهایی در شهر، علاوه بر ایجاد کنش اجتماعی از حاشیه نشین شدن گروه های خاص در استفاده از فضاهای عمومی شهر کاسته زمینه را جهت تعامل اجتماعی و باز تولید فرهنگ اجتماعی شهر فراهم خواهد کرد.

لازم است معلولیت به عنوان حقیقتی انکارناپذیر از سوی جامعه پذیرفته شود. در واقع، غیر عادی بودن ساختار عملکردی اندام، جلوه خارجی بدن با هر نوع ناهنجاری در زمینه های جسمی و روانی می تواند منجر به معلولیت در انسان گردد و پیامد این امر

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

ضعف با ناتوانی فرد از انجام برخی فعالیت های فردی یا اجتماعی خواهد بود. در کشور ما جنگ تحمیلی هشت ساله موجب افزایش این روند شده و بخش قابل توجهی از افراد، که عموماً از جوانان متعهد و مؤمن این مملکت به شمار آمده و از سرمایه های اساسی کشور قلمداد می شوند، دچار چنین محدودیت هایی شده اند، باید پذیرفت که این افراد به غیر از ناتوانی ذکر شده هیچ تفاوت دیگری با سایر افراد جامعه نداشته و چه بسا، در عرصه ها و زمینه های متعدد دیگری از سایر افراد جامعه توانا تر باشند که نمونه های زیادی از این دست قابل ملاحظه است، به همین دلیل، معلول نیز دقیقاً به عنوان بخشی از بدنه پویا و فعال جامعه قلمداد شده و بسیار کوتاه اندیشانه است که به دلیل معلولیت، توانمندی و خلاقیت ایشان به نحو مطلوبی در جامعه مورد توجه قرار نگیرد. همانطور که می دانیم، انزوای یک فرد اعم از معلول یا غیر معلول را باید مقدمه ای بر فراموشی او دانست. موضوعی که ابعاد فردی و اجتماعی آن بسیار ناخوشایند خواهد بود. با توجه به این موضوع، لازم است برای یکسان سازی فرصت ها و بسترهای اجتماعی، در مورد معلولان، هم فرد معلول خود را با محیط انسانی و پیرامونی سازگار نماید و هم جامعه زمینه تعامل مطلوب و سازگاری منطقی او را فراهم سازد. از این دیدگاه، باید سعی کرد با فراهم آوردن زمینه های حضور معلولین در فضاهای عمومی شهری، به عنوان فضاهایی سرزنده، پویا و کارا در کنار سایر مردم نیاز دارد تا تعاملات اجتماعی او در بستری یکسان ولی مناسب با نیازهایش شکل بگیرد. (حجتی، ۱۳۸۸: ۲۳).

یکی از فضاهایی که می تواند در گذراندن اوقات فراغت و برقراری تعاملات اجتماعی شهروندان و از جمله افراد ناتوان و کم توان جسمی ایفای نقش کند پارک ها و فضاهای سبز هستند. پارک ها امروزه از عمده ترین مراکز گذران اوقات فراغت برای اقشار مختلف است، با گسترش شهرنشینی و توجه بیشتر به پدیده ای به نام اوقات فراغت، هر روزه شاهد ابداعات جدید برای پر کردن اوقات فراغت هستیم از طرف دیگر زندگی شهرنشینی برای فرار از آلودگی های صوتی ناشی از کار و زندگی در شهرها، پارک ها را بعنوان مکانی مناسب معرفی می نماید به عنوان بهترین محل برای آرامش و رفع خستگی است. تا حدی که بعضی اقشار و افراد هر روز ساعتی از اوقات فراغت خود را در پارک ها صرف می کنند. یکی از اقشار جامعه افراد ناتوان و کم جسمی هستند که ساعات تفریح و اوقات فراغت خود را در پارک می گذرانند. عمده ترین مسئله معلولین، مشکلات روحی روانی و بیش از همه عدم اعتماد به نفس، بیکاری و از نظر اجتماعی مشکلات استفاده از وسایل عمومی و همچنین عدم بهره گیری از فضاهای تفریحی و شهری است. که این موانع از نظر روانی باعث انزوای معلولین شده که می تواند تأثیرات جبران ناپذیری بر جامعه داشته باشد. بسیاری از فضاهای تفریحی بدون توجه به شرایط همه اقشار جامعه از جمله معلولین طراحی می شود و نمی تواند پاسخ گوی نیاز یک معلول باشد که این موضوع بسیار حائز اهمیت است. برخی صاحب نظران به ایجاد پارک مخصوص معلولین و کم توانان جامعه معتقدند، ولی این ایده بسیار نا مناسب است و نه تنها مشکلی از معلولین را حل نمی کند، بلکه بر مشکلات آنان اضافه می کند. یک معلول دوست دارد خود را جزئی از جامعه ای بداند که در آن نفس می کشد تنها حس توانمندی او را می میراند، معلول از تمام حقوق شهروندی برخوردار می باشد و این وظیفه مسئولان است که این حق را به آن ها برگردانند تا آن ها بتوانند مانند سایر مردم عادی در شهر تردد کنند و تمامی امکانات رفاهی استفاده کنند.

فضاهای عبوری ایمن، نه تنها برای معلولین بلکه برای تمامی افراد لازم بوده و همه شهروندان باید بتوانند بدون هیچ مانعی به این فضاها دسترسی داشته باشند. تمامی تغییراتی که بتواند موجبات این دسترسی را فراهم کند، باید در طراحی ها لحاظ شده و تمامی فضاها با آگاهی از نیازها و مشکلات حرکتی جانبازان و معلولین مناسب سازی شوند تا کیفیت زندگی این عزیزان بهبود یابد. موانعی که در تحریک بین قسمت های مختلف محیط خارج از خانه مشکل ایجاد می کند با خواسته های جهت یابی و دسترسی معلولین تعارض به وجود می آورد. مشکلاتی که ایجاد می شود غالباً از حرکت میان بناها در خیابان ها، گذرگاه ها، پیاده رو ها و امثال آن ها ناشی می شود. هر آنچه که شبکه مسیر عابر پیاده را قطع کند، مزاحم و خطرناک است. به ویژه در جاهایی که عابر ناچار باشد از مسیر وسایل نقلیه عبور کند. برای اشخاصی که به استفاده از صندلی چرخدار با سایر وسایل کمکی وابسته اند، گذرگاههای معیوب عابر پیاده، تحرک را بدون کمک اساسی بسیار مشکل می سازد. قوانین استاندارد سازمان ملل متحد برای

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

افراد معلول با تکیه بر ناتوانی، به عنوان یک مسئله حقوق بشر به شمار رفته و با هدف تأمین دسترسی به فضاهای عمومی و عبوری برای همه افراد به ویژه ناتوانان حرکتی به وجود آمده است. برای رسیدن به این منظور ابتدا باید تمامی موانعی که باعث اختلال حرکتی معلولین می شوند را حذف کرده و بعد از آن به مناسب سازی فضاها برای قابل دسترس شدنشان پرداخت، معیار حرکت معلولین در یک منطقه، متناسب بودن محیط اطراف با نیازهای حرکتی و قابل استفاده بودن آن برای این افراد است. یک معلول برای رسیدن به یک محل باید بتواند خود به تنهایی مسیر را طی نماید تا به مقصد برسد باید در نظر داشت فضاهای سبز شهری که در تعدادی از خیابان ها قرار دارند و اکثر افراد برای رسیدن به این فضاها باید مسافتی را طی نمایند. عبور از مسیرهای حرکتی برای تمام اقشار مستلزم رعایت ضوابط طراحی میباشد که هر شخص بدون قطع شدن مسیر حرکت به راه خود ادامه دهد. (حجتی، ۱۳۸۸: ۲۶).

معلولان هم مانند دیگر اقشار جامعه حق دارند کار کنند، تحصیل کنند، ورزش کنند، به خرید بروند، از اماکن تفریحی و پارک ها و کتابخانه ها استفاده کنند. توانمندی های ذهنی بسیاری از معلولان در حد افراد عادی جامعه و گاه بالاتر از آن هاست اما وقتی فضاهای شهری برای حضور راحت معلولان آماده نیست و برای تردد در شهر و استفاده از امکانات جامعه باید مشکلات زیادی را تحمل کنند این انزوا به ویژه در خانم های معلول باعث افسردگی شدید می شود. معابر و پیاده روها در شهرها مناسب تردد معلولان نیست مثلاً شیب دار بودن پیاده روها یا عرض بسیار کم برخی پیاده روها در بافت قدیمی و مرکزی شهر یا بستن انتها و ابتدای پیاده روها برای جلوگیری از ورود موتورسیکلت همزمان امکان استفاده معلولان را هم از بین می برد. در این شرایط یک معلول با ویلچر نمی تواند مطمئن باشد که در پیاده روها و معابر شهری با مشکل مواجه نشود و همیشه باید یکی دو نفر او را همراهی کنند چون معلوم نیست چه موانعی در مسیرش وجود داشته باشد.

۶- مدیریت شهرداری و حمایت از معلولان

۶-۱- مدیریت شهری و حقوق شهروندی معلولین

یکی از مطالبات جدی مطروحه در جوامع مدنی، مبحث "حقوق شهروندی" می باشد که اخیراً مورد توجه ویژه ی صاحب نظران مسایل شهری، اجتماعی، حقوق و ... قرار گرفته است تا آنجا که تأمین، رعایت و اجرای آن به عنوان یکی از دغدغه های اصلی جوامع بشری تلقی و تبدیل به شاخصی قابل توجه و تأثیر در بررسی کارآیی، اثربخشی و بهره وری عملکرد و رفتار سازمانی گردیده است.

امروزه در سطح جهانی؛ بحث «مدیریت شهری و حقوق شهروندی» (و رابطه حقوق شهری، زندگی شهری و مدیریت شهری بسیار مهم است و چنانچه « نظام مدیریت شهری »را شامل فرایندهای سیاست گذاری، برنامه ریزی، هماهنگی، سازماندهی و نظارت بر اداره ی امور شهر و شهرداری بدانیم و «نظام حقوق شهری» را به مثابه روند قانونمند کردن فرآیندهای چندگانه نظام مدیریت شهری و نیز قانونمدار نمودن وظایف و تکالیف متقابل و دو سویه ی شهرداری به شهروند محسوب کنیم که هدف آن به سامان کردن زندگی شهری و فعالیتهای شهرداری و شهروندان است، به خوبی اهمیت نقش و جایگاه نظام حقوق شهری در مدیریت شهری و نیز رابطه و نسبت مدیریت شهری و حقوق شهروندی مشخص می شود. در این میان سهم و نقش شهرداری که حلقه پیوند و اتصال نظام مدیریت شهری و نظام حقوق شهری است، اهمیت خاصی دارد (عبداله زاده فرد و همکاران، ۱۳۹۵).

اعنایت به موارد فوق و نیز با لحاظ شناخت اکثر قریب به اتفاق شهروندان از وظایف و اختیارات مدیریت شهری، بدیهی است آنچه که به عنوان ماده ی ۵۵ قانون شهرداری ها و ماده ۳۱ قانون شوراها ی اسالمی کشور، وظیفه شهرداری و شورای اسلامی شهر شمرده می شود در حقیقت به نوعی ناظر بروظایف و تعهدات مدیریت شهری در تحقق حقوق شهروندی می باشد. شهروندان بطور پیوسته عملکرد شهرداری ها را ارزیابی می نمایند. در صورتی که شهرداری ها کلیه حقوق شهروندی را رعایت نمایند و ارزیابی شهروندان مثبت باشد، اعتبار مدیریت شهری افزایش می یابد و در صورت عدم رعایت حقوق و وظایف شهروندی و عدم توجه به مفهوم شهروندی، شهروندان انتظاراتی خارج از حیطه ی وظایف شهرداری ها خواهند داشت و یا اینکه شاهد از میان رفتن حقوق

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

مسلم شهروندان و یا بروز نارضایتی های اجتماعی به انحاء مختلف خواهیم بود. به عنوان نمونه به شرح ذیل موارد کاری پیشنهادی که می تواند در اغلب جوامع انسانی مورد توجه و اجراء مدیریت شهری در زمینه تبیین ، ارتقاء و نهادینه سازی " فرهنگ و حقوق شهروندی " شود ارائه می گردد:

- تلاش جدی مدیریت شهری برای شناسایی نیازها ، مشکلات و مسایل شهروندان و مبتنی برآن ، تهیه ، تدوین و تصویب چشم انداز و برنامه کاری و اولویت بندی اجرای برنامه های کاری کوتاه مدت ، میان مدت و بلند مدت و مصوب جهت فعالیت هدفمند و منتج به نتایج ملموس و محسوس برای حل مشکلات و ارائه خدمات مطلوب و بموقع به شهروندان.
 - مدیریت شهری جهت ارائه آموزش های زیربنایی شهروندی در حوزه ترویج فرهنگ سالم سازی تردد خودروها و عابرین پیاده در سطح معابر و خیابان ها و فرهنگ سازی رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی (مدیریت ترافیک و فرهنگ شهروندی در حوزه ترافیک) اهتمام و جدیت بیشتری داشته باشد.
 - بستر سازی مناسب، اصلاح و تقویت ساختار حمل و نقل عمومی درون شهری به منظور فراهم کردن امکان استفاده سهل و ارزان عموم شهروندان از وسایل حمل و نقل عمومی و ترویج فرهنگ استفاده ی شهروندان از ناوگان حمل و نقل عمومی به جای استفاده از خودروهای شخصی در تردهای شهری با رویکرد ساماندهی ترافیک، حفظ محیط زیست ، شادابی و سلامت شهروندان (عبداله زاده فرد و همکاران، ۱۳۹۵)
 - تلاش در جهت ساخت پیاده روهای استاندارد برای تردد امن و اختصاصی شهروندان بدون مداخله ی مخاطره آمیز خودرو، دوچرخه و موتورسواران . توجه به عنصر انسان در برنامه ریزی شهری پیش نیاز تمام رویکردهای مدیریتی است .
 - مناسب سازی ساختمان ها، پروژه ها، محیط و فضاهای شهری برای بهره مندی و تردد ایمن، مناسب و آسان سالمندان ، جامعه معلولین، جانبازان ، روشندان با هدف ارتقای کرامت انسانی .
 - ساماندهی سیما و منظر شهری با تأکید بر رعایت و اجرای معماری اصیل اسلامی ایرانی
 - اهتمام علمی و عملی جلی مدیریت شهری جهت ریشه یابی، مبارزه و برطرف نمودن عوامل ایجابی موثر در بروز تکدی گری و دستفروشی با رویکرد جلوگیری از ایجاد مشاغل کاذب ، سوء استفاده از اعتقادات عمومی و جلوگیری از آسیب های اجتماعی مترتب بر موضوع.
 - برقراری تعامل با دستگاه های اجرایی و نهادهای موثر تخصصی در تولید و ترویج فرهنگ عمومی از جمله آموزش و پرورش ، صدا و سیما ، اصحاب رسانه ، کانون وکلا و ... جهت ارائه ی آموزش های عمومی مرتبط با فرهنگ و حقوق شهروندی با رویکرد پیشگیری و کاهش آسیب های اجتماعی و افزایش روحیه ی تعهد و مسئولیت پذیری شهروندان در قبال معلولین.
 - گسترش و ایجاد مولفه های اجتماعی سلامت (پارک ها، پیاده روی، فضای مناسب شهری) با هدف کاهش و پیشگیری بیماریهایی از قبیل چاقی، دیابت ، سرطان ، افسردگی و ... و مناسب و ایمن سازی فضاهای عمومی و پارک ها برای امکانپذیر شدن بهره برداری بانوان و کودکان و ... در حوزه سلامت و ورزش جهت کاهش بیماری های افسردگی، چاقی و
 - اهتمام علمی و عملی جلی مدیریت شهری جهت تقویت و بهبود اجتماع محلی از طریق شهروندسازی و فراهم سازی زمینه های لازم برای برخوردار شدن شهروندان از حقوق مدنی، اجتماعی، سیاسی شهروندی .
 - تلاش در جهت نهادینه شدن حقوق شهروندی در امر ساخت و ساز با رعایت قاعده تسلط و لاضرر از طریق نظارت دقیق بر ساخت و سازهای ساختمانی.
 - توسعه کمی و کیفی احداث سرویس های بهداشتی عمومی به عنوان نیاز ضروری شهروندان با هدف ارتقای سطح بهداشت روانی و عمومی جامعه
- شهروندان بطور پیوسته عملکرد شهرداری ها را ارزیابی می نمایند. در صورتی که شهرداریها کلیه حقوق شهروندی را رعایت نمایند و ارزیابی شهروندان مثبت باشد، اعتبار مدیریت شهری افزایش می یابد شوراهای اسلامی شهر همانگونه که سند چشم انداز

چهارمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

و برنامه عمرانی ۵ ساله برای شهرداری‌ها تنظیم و تصویب می‌کنند، درخصوص مسایل فرهنگی و اجتماعی نیز بایستی سند چشم انداز و برنامه‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت تعریف و تکلیف بنمایند.

۶-۲- معلولیت و جایگاه حمایتی توانبخشی

معلولیت فقدان یا محدودیت فرصت‌ها برای بدست آوردن نقشی برای زندگی در جامعه، در سطحی برابر با دیگران است. با این رویکرد جدید، از سال‌های ابتدائی دهه ۶۴ تفکرات جدیدی برای تغییر و اصلاح آن مطرح شد. طبقه بندی جدید، نقص، فعالیت و مشارکت را مطرح میکند زیرا واژه‌های فعالیت و مشارکت، فاقد بار منفی است. میزان فعالیت میتواند مثبت و قابل قبول و یا محدود باشد. مشارکت نیز نشاندهنده پیامد نقص و ناتوانی یا محدودیت فعالیت است. این واژه معیاری برای میزان توجه جامعه در فراهم کردن شرایط مساوی برای شرکت معلولان در برنامه‌های اجتماعی، محسوب می‌شود (عبداله زاده فرد و همکاران، ۱۳۹۵). لذا معلولیت ثمره ارتباط متقابل بین فرد دارای نقص و ناتوانی از یک سو و ویژگی شرایط محیط زندگی اجتماعی او از دیگر سو است. بنابراین معلولیت در اثر تعامل دو سری عوامل حاصل میشود: ویژگیهای فردی، که دارای ناتوانی جسمی، حسی و ذهنی است و ویژگی‌های محیطی، که ایجادکننده موانع اجتماعی می‌باشد.

از همین منظر تعریف توانبخشی هم دچار تحول گردید و به جرأت می‌توان گفت، تحولات این سالها زندگی بسیاری از افراد دارای ناتوانی را دگرگون ساخت. طبق تعریف سال ۱۹۶۹ سازمان جهانی بهداشت توانبخشی مجموعه‌ای از خدمات و اقدامات هماهنگ پزشکی، اجتماعی، آموزشی و حرفه‌ای در جهت آموزش و بازتوانی فرد معلول، به منظور ارتقاء سطح کارایی او در بالاترین حد ممکن می‌باشد. لیکن با عنایت به تحولات حاصله تعریف زیر جایگزین تعاریف قبلی شد. این تعریف را که یکی از جامع‌ترین تعاریف موجود است هالندر (۱۹۹۹) ارائه نموده است. در این تعریف «توانبخشی» شامل تمام اقدامات هدفمند برای کاهش اثر معلولیت بر فرد، قادر ساختن وی برای دستیابی به استقلال، در هم آمیزی اجتماعی، کسب کیفیت زندگی بهتر و خود شکوفائی است. توانبخشی نه تنها شامل آموزش افراد معلول، بلکه شامل مداخله و در ساختار عمومی جامعه به منظور متناسب سازی محیط و حفظ رعایت حقوق بشر افراد دارای ناتوانی است (کمالی، ۱۳۸۳: ۳۸).

در این رویکرد، دو عامل اصلی بر تعاریف و طبقه بندی‌ها تأثیر گذاشت که عبارتند از: یکی «برابر سازی فرصت‌ها» و دیگری مفهوم حمایت از حقوق انسانی (بشر)». این دو مفهوم در شیوه جدید برخورد با افراد دارای ناتوانی، اصلی‌ترین عوامل بوده‌اند. مفهوم «برابر سازی فرصت‌ها»، یک مفهوم کلیدی است که در سال‌های انتهایی قرن بیستم در ادبیات جهانی به ویژه در مجامع بین‌المللی و سازمان ملل متحد مورد استفاده قرار گرفت. برابر سازی فرصت‌ها عبارتست از فرایندی که از طریق آن سیستمهای عمومی جامعه از قبیل محیط فیزیکی و فرهنگی، مسکن و حمل و نقل، خدمات اجتماعی و بهداشتی، فرصت‌های آموزشی و کاری، زندگی فرهنگی و اجتماعی و تسهیلات ورزشی و تفریحی برای همه افراد قابل دسترس می‌گردد (کمالی، ۱۳۹۲: ۲۸).

بر اساس این مفهوم تمام جوامع نسبت به همه شهروندان خود التزام خواهند داشت تا در همه زمینه‌های آموزشی، بهداشتی، ارتباطات، مسکن، زندگی مدنی و سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و... زمینه‌های برقراری فرصت‌های مساوی برای همه را فراهم کند. در این صورت، گروهی از افراد جامعه مورد غفلت قرار نخواهند گرفت و نگاه جامعه به افرادی که ممکن است به دلایلی، همچون دیگران نباشند یا رفتار نکنند، نگاه یکسان و بدون تبعیضی خواهد بود. تاریخچه معلولیت و ناتوانی سرشار از بیان این گونه تبعیض‌ها است که در طول تاریخ، حتی تاریخ معاصر نسبت به آن‌ها اعمال شده است (رشیدی، ۱۳۹۲: ۲).

الف) کرامت و امنیت معلولان: بعد از حق حیات و تعیین سرنوشت، مهم‌ترین حق انسان، کرامت و ارزش ذاتی اوست. در ایران به علت فقدان رویکرد مناسب انسانی کرامت محور در خصوص معلولان، تا حدودی این حق مغفول مانده است. قواعد و مقررات حمایتی از معلولان به احیای این حق چندان توجه ننموده‌اند، ضمن آنکه نگرش جامعه خود به خود به آن حد مطلوب از پذیرش این اقلیت، ارتقا نیافته است. از آنجا که انسان موجودی اجتماعی است حفظ و توسعه کرامت او در گرو «تکریم» اوست یعنی نوع انسان ارتباطات جمعی و گروهی است با این رویکرد است که، هر قدر تلاشهای توسعه عمومی کشور در تامین تغذیه، آموزش،

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

مسکن، بهبود امکانات و مراقبت های بهداشتی و درمانی با موفقیت همراه باشد، دورنمای پیشگیری از اختلال و مداوای معلولیت آشکار و بهبود می یابد و پیشرفت در موارد زیر نیز به همراه تلاشهای فوق، تسهیل می گردد (نصیران نجفآبادی، ۱۳۹۱، ۱۲). آموزش کارکنان در زمینه های عمومی مانند مددکاری اجتماعی، بهداشت عمومی، پزشکی، آموزش و پرورش و توان بخشی شغلی؛ ب) افزایش ظرفیت تولید داخلی وسایل و تجهیزات مورد نیاز معلولین؛

ایجاد خدمات اجتماعی، نظام های تامین اجتماعی، تعاونی ها و برنامه هایی برای همیاری در سطح ملی و محلی راهنمای شغلی مناسب و خدمات کارایی توام با امکانات فرآینده اشتغال برای معلولین (نصیران نجفآبادی، ۱۳۹۱، ۲) از این رو کاوش در حیطه، نحوه و میزان احترام به کرامت انسانی شهروندان از جمله شهروندان دارای ناتوانی و معلولیت می تواند مهم تلقی شده و به کسب اطلاعات ذیقیمتی منجر شود تا مدیران و برنامه ریزان شهری بتوانند در برنامه ها و فعالیت های خود ان ها را مد نظر قرار دهند (شکوری، ۱۳۹۴، ۱۹).

هلاندر (۱۹۹۹)، معتقد است که رشد خدمات عمومی به ویژه در بخش خصوصی، توسعه آموزش های ویژه دانش آموزان دارای معلولیت، تأثیرپذیری از این افراد و گروه های والدین آنان، تغییر نگاه جوامع به خدمات رفاهی و تأمین اجتماعی، گسترش سایر نظام های حمایتی دولتی و به طور کلی مطرح شدن حق استفاده از خدمات عمومی برای افراد دارای ناتوانی، نقش انکارناپذیری در این زمینه داشته است. در این میان او به نقش فزاینده درک از حقوق بشر افراد دارای ناتوانی، بیش از دیگران معتقد است (نورانی، ۱۳۸۲، ۶۹).

17

همچنین در بحث امنیت انسان ها و حفظ آن، انسان شناس آمریکایی ادوارد هاله در بحث فواصل در انسان « چهار فاصله برای حریم انسان مشخص می کند که انتخاب ان ها بستگی به کنش متقابل ارتباط افراد واکنشگر، نحوه احساس ان ها و آنچه انجام می دهند، دارد؛ فاصله صمیمی، فاصله شخصی، فاصله اجتماعی، فاصله عمومی و نوع فرهنگ ها، داده های حسی و شرایط محیطی، نقش تعیین کننده ای در سیستم درک فاصله دارد (نورانی، ۱۳۸۲، ۲۰) معلولان از یک سو به دلیل انسان بودنشان موضوع تمامی اسناد عام و اسناد خاص حقوق بشری اعم از بین المللی و منطقه ای هستند و از سوی دیگر به دلیل مقتضیات خاص جسمی و ذهنی شان ممکن است نیازمند رفتارها و با حمایت های ویژه ای باشند. باید توجه داشت که منطق حمایتی حاکم بر حقوق معلولان اقتضا دارد در صورتی که دامنه حق ها و آزادی های مقرر در سایر اسناد حقوق بشری از حق ها و آزادی های مقرر در کنواسیون حقوق معلولان و سایر اسناد داخلی و بین المللی بیشتر باشد، معلولان از حمایت گسترده تر مقرر در سایر اسناد بهره مند شوند(قاری سید فاطمی، ۱۳۸۹، ص ۳۹).

ب) شهرداری و مشکلات معلولین

در فضای شهری موانع، محیط را نا امن می سازند و باعث حد بالائی از مشکلات برای استفاده کنندگان می شوند اما خیلی مهم است که بدانیم موانع باعث عدم دسترسی به محیط می شوند و فرصت های مشارکت افراد را در صحنه های مختلف زندگی مانع می شوند. این مسئله دامنه ای از آموزش، اقتصاد، و فعالیت های اجتماعی و فرهنگی را در بر میگیرد و این در حالی است که با نگاهی به وضعیت فعلی جامعه حاکی از آن است که در ایران هنوز تا پذیرش عملی حقوق معلولان به عنوان «شهروندان» جامعه که باید از امکاناتی همتراز با سایرین استفاده نمایند فاصله بسیار داریم. این نکته زمانی جدی مطرح میشود که در نظر داشته باشیم جانبازان جنگ به عنوان یادگاران دفاع مقدس همچون سایر عزیزان دارای ناتوانی در دسترسی به امکانات جامعه با مشکلات زیادی روبرو هستند که بیانگر نه تنها ناتوانی معلولان در استفاده از فرصتها است بلکه معلولیت شهر را نشان می دهد، زیرا توانایی معلولان در دسترسی آسان به تسهیلات و فضاهای شهری در واقع نه به خاطر معلولیت آنان بلکه به لحاظ معلولیت اجتماع و ناتوانی آن در سازگاری امکانات فضاهای شهری با نیازهای معلولان است. جامعه ما ناگزیر از پرداختن به صورت جدی به این مسئله مهم و اندیشیدن تمهیدات منطقی و عملی در رفع مشکلات فضاهای شهری و اجرای دقیق آن ها برای بهره مندی هر

چهارمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

چه بیشتر از نیروها و استعدادهای شکفته نشده معلولان است و این در حالی است که، زندگی در محیط‌های شهر مستلزم رعایت استانداردها و مقررات خاصی است (نصیران نجف‌آبادی، ۱۳۹۱، ۱۴).

در تدوین این مقررات معمولاً مسائل عامه افراد در نظر گرفته میشود. تا حدود دهه ۱۹۷۰ و زمانی که عمده افراد دارای ناتوانی و معلولیت در محیط‌های خاص و آسایشگاهی زندگی می‌کردند مسائل آنان در محیط‌های شهری کمتر مورد توجه قرار می‌گرفت. با آغاز نهضت‌های عادی سازی و درخواست معلولان برای زندگی در کنار افراد عادی به تدریج موضوع نحوه حضور معلولان در جامعه و چگونگی مناسب سازی محیط‌های پر مانع شهری و روستایی برای آنان مدنظر قرار گرفت (نصیب و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۲)، بنا بر این، مشکلات معلولان با فضای شهری متعدد است. برخی از آن‌ها شامل مشکلات و موانع موجود در شبکه پیاده شهری و خیابان‌ها و عدم تداوم حرکت راحت در مسیرهای پیاده است که برای معلولان با انواع معلولیت و افراد سالخورده به خصوص افرادی که از صندلی چرخدار و وسایل کمکی استفاده می‌نمایند ایجاد مشکل می‌کند. تحقیقات مختلف حاکی از وضعیت نامساعد شهرهای کشورمان در این زمینه می‌باشد. (شکوری، ۱۳۹۴، ۱۹). می‌نویسد: «نتایج بررسی شهرهای کشور مبین این واقعیت است که نه تنها شهرها و روستاهای متوسط، کوچک و دور افتاده و مناطق محروم کشور) بلکه حتی بزرگترین شهر یا پایتخت کشور یعنی شهر تهران نیز دارای موانع کالبدی و عوامل معلول کننده‌ای است که در مجموع موجب عدم مشارکت کامل افراد معلول در فعالیت‌های معمول شهری شده است. موانع و عوامل محدود کننده حرکت افراد معلول را می‌توان ناشی از اقداماتی که بدون توجه به اهداف و اصول مناسب سازی محیط شهری برای حرکت - نه فقط افراد معلول بلکه تمامی افراد - انجام گرفته‌اند، به شمار آورد (شکوری، ۱۳۹۴، ۱۹). و این در حالی است که به لحاظ بین‌المللی در اکثر قطعنامه‌ها، برنامه‌های اقدام برای معلولان، قوانین استاندارد و ... که به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده‌اند، این مسئله به عنوان یک موضوع زیربنایی مورد تأکید قرار گرفته است. بر اساس مشکلاتی که معلولان در نقاط مختلف جهان داشته‌اند از سال ۱۹۷۷ اصولی را جهت فضای شهری و معلولان تعیین نمودند. ملزومات اجرایی دستور کار قرار دهد افراد معلول در آسیا و اقیانوسیه اسکاپ (کمسیون اقتصادی و اجتماعی آسیا و اقیانوسیه) مقرر می‌دارد تا موارد زیر در برنامه‌ها و استانداردهای ملی مورد لحاظ قرار گیرند - گنجاندن ویژگی‌های بدون موانع معماری به عنوان شرط لازم معیار در طراحی‌ها و تمام برنامه‌های ساختمان

سازی و تعمیرات اساسی و گسترش ساختمان‌ها و تسهیلات مورد استفاده عمومی شامل حمل و نقل، امکانات آموزشی، طرح‌های مربوط به مسکن و پارک‌ها - گنجاندن طراحی بدون مانع در برنامه آموزشی معماران، برنامه ریزان شهری و مهندسی در نظر گرفتن تمهیدات دستیابی برای افراد دارای معلولیت در مقررات و قوانین موجود ساختمان‌ها در نهایت در کنوانسیون جهانی حمایت از حقوق افراد دارای ناتوانی که در دسامبر ۲۰۰۹ به تصویب رسید موضوع دسترسی به امکانات عمومی جامعه بار دیگر در ماده ۹ مورد تأکید قرار گرفت. در این ماده آمده است: برای توانمندسازی افراد دارای ناتوانی یا معلولیت جهت مستقل زندگی نمودن و مشارکت کامل در تمامی جنبه‌های زندگی، دولت‌های عضو تدابیر مناسبی را جهت تضمین دسترسی افراد دارای ناتوانی یا معلولیت بر مبنای برابر با سایرین به محیط فیزیکی، ترابری، اطلاعات و ارتباطات از جمله نظام و فناوری اطلاعات و ارتباطات و سایر تسهیلات و خدمات ارائه و یا فراهم گردیده جهت عموم در مناطق شهری و روستایی اتخاذ می‌نمایند. تدابیر مذکور که در برگزیده تشخیص و حذف موانع در دسترسی می‌باشد. در بر گیرنده از جمله؛

الف) ساختمان‌ها، جاده‌ها، ترابری و سایر تسهیلات درون و برون سقفی شامل مدارس، خانه‌ها، تسهیلات پزشکی و محیط کار
ب) اطلاعات، ارتباطات و سایر خدمات شامل خدمات الکترونیکی و خدمات اورژانس (مقامی و همکاران، ۱۳۹۷، ۱۱).

در ایران نیز در سال ۱۳۷۸ شورای عالی شهرسازی و معماری ایران بر این اساس مصوبه ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری برای معلولان جسمی - حرکتی را تدوین نمود. این مصوبه در سال ۱۳۷۸ مورد تجدید نظر قرار گرفت و در قانون برنامه سوم توسعه محقق شد. در این قانون در بند (ج) ماده ۱۹۳ قانون برنامه سوم و آئین نامه‌های اجرایی آن‌ها که به تصویب هیأت وزیران

چهارمین کنفرانس بین‌المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

رسیده است، برای عملکرد دستگاه‌های برنامه‌زمانی تنظیم نموده است. در همین مسیر پیگیری‌های لازم برای تصویب قانون جامع حقوق معلولان در سال ۱۳۸۳ بار دیگر موضوع را در متن قانون به طور مشخص ذکر نمود و در ماده ۲ آن چنین آورده است که: «کلیه وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی و انقلابی موظفند در طراحی، تولید و احداث ساختمان‌ها و اماکن عمومی و معابر و وسایل خدماتی به نحوی عمل نمایند که امکان دسترسی و بهره‌مندی از آن‌ها برای معلولان همچون افراد عادی فراهم گردد (نصیران نجف‌آبادی، ۱۳۹۱، ۱۴).

همچنین تبصره‌های این ماده مقرر می‌دارند که؛ تبصره ۱: وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و نهادهای عمومی و انقلابی موظفند جهت دسترسی و بهره‌مندی معلولان، ساختمان‌ها و اماکن عمومی، ورزشی، تفریحی، معابر و وسایل خدماتی موجود را در چهارچوب بودجه‌های مصوب سالانه خود مناسب‌سازی نمایند و شهرداری‌ها موظفند از صدور پروانه احداث و پایان کار برای آن تعداد از ساختمان‌ها و اماکن عمومی و معابری که استانداردهای تخصصی مربوط به معلولان را رعایت نکرده باشند خودداری نمایند» (تبصره ۲) و تبصره ۳ اشاره دارد به این که سازمان بهزیستی کشور مجاز است بر امر مناسب‌سازی ساختمان‌ها و اماکن دولتی و عمومی دستگاه‌های مذکور در ماده فوق‌نظارت و گزارشات اقدامات آن‌ها را در خواست نماید. در این میان موضوع ایاب و ذهاب شهری در دسترسی افراد دارای ناتوانی به محیط‌های شهری بسیار مهم و اساسی است. یکی از اصول مهم راهنما برای در دسترس ساختن محیط وجود «زنجیره سفره است. یک سفر نوعی شامل پیوندهای متعددی است. برای مثال برای قادر بودن به اینکه فرد از خانه تا محل کار برود، شخص باید از مسیرهای زیر حرکت کند، رفتن از خانه به پیاده‌رو و معابر، وارد شدن به وسیله نقلیه، خارج شدن از وسیله نقلیه و گذر به پیاده‌رو با خیابان نزدیک محل کار، رسیدن به ورودی ساختمان، ورود به ساختمان، تحرک و جابجایی در ساختمان، ورود به دفتر یا هر محل دیگر برای انجام کار، و وارد شدن به محوطه کار ... بنابراین باید ملاحظات طراحی شهری در حیطه‌هایی همچون معابر و پیاده‌روها، موانع، علائم و راهنماها، مبلمان شهری، لبه پیاده‌روها و سطوح شیب دار، تقاطع‌های پیاده، توقفگاه و ... صورت پذیرد (گرگی ارندریانی و همکاران، ۱۳۹۰، ۱۳).

در موضوع ایاب و ذهاب لازم است تا در فرودگاه‌ها و ایستگاه‌های راه آهن، اندازه‌دریها و راهروها، پیشخوان‌های مشتریان در قسمت اطلاعات، رزور بلیط و ثبت نام‌ها و نیز محیط‌های انتظار مد نظر قرار گیرد. همچنین در ترمینال‌های اتوبوسرانی، مینی بوس و تاکسی‌ها تمهیدات لازم اندیشیده شود. ضمن اینکه ایستگاه‌های اتوبوس‌ها نیز از نظر فضای کلی دسترسی، مناسب بودن مکان آن‌ها، سطوح شیب دار و دسترسی به اطلاعات باید مورد توجه قرار گیرند. توسعه خطوط اتوبوسرانی و بویژه استفاده از سیستم^۷ لزوم توجه بیش از پیش به مقوله دسترسی به ایستگاه‌ها و فضای داخلی اتوبوس‌ها را ضروری می‌سازد. ملاحظات طراحی معماری نیز باید در زمینه‌های زیر شامل سطوح شیب دار، ورودی‌ها، راهروها، آسانسورها یا بالابرها، پله‌ها، درب‌ها، سرویس‌های بهداشتی، ساز و کارهای اجرائی و خصوصیات ثابت و ... انجام پذیرند. همچنین در مورد ساختمان‌ها باید وضعیت ساختمان‌های عمومی، ساختمان‌های خصوصی که برای عموم خدمت‌رسانی می‌کنند و نیز فضاهای مشاع آپارتمانی که مورد استفاده عمومی است باید مورد توجه قرار گیرند (گرگی ارندریانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳).

۳-۶- منابع مسئولیت شهرداری

مسئولیت شهرداری‌ها عمدتاً در ماده ۵۵ قانون شهرداری احصا شده است. بند ۲ ماده ۵۵ قانون مذکور بیانگر وظیفه مندی شهرداری‌ها، در تنظیف و نگهداری و تسطیح معابر و اماکن عمومی مردم و مجاری آب‌های سطحی و فاضلاب‌های سطحی است که به نوعی یکی از اصلی‌ترین وظایف شهرداری‌هاست. هر چند دولت هم به طور کلی وظیفه تامین بهداشت و سلامت عمومی را بر عهده دارد ولی به طور خاص این شهرداری‌ها هستند که این وظیفه را راهبری می‌کنند.

⁷ BRT

چهارمین کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق

۲۷ خرداد ۱۴۰۰ - تهران

۷- پیشنهادها

متأسفانه معلولین در جامعه با کمبودهای امکانات بیشماری در ارتباط هستند. از جمله، استاندارد نبودن عرض معابر ورودی ایستگاه‌ها برای عبور ویلچر و همچنین، عدم آشنایی با روحیات معلولان و لزوم آموزش نوع رفتار با این گروه از شهروندان و مناسب‌سازی ارتفاع اتوبوس‌ها و سکوها از سوی مشاور شهردار تهران در امور معلولین که انشالله این مشکلات برای این عزیزان مرتفع شود. همچنین در این راستا پیشنهادهای کاربردی همچون ایجاد خطوط جدید برای سرویس‌دهی مطلوب‌تر به معلولان، ساماندهی و تفکیک مسیر سواره از پیاده برای ارتقای ایمنی مسافران و افراد معلول، بررسی و بازطراحی رمپ‌ها، مبلمان شهری، دستگاه‌های خودپرداز، تلفن‌های همگانی، صندلی‌ها و باجه‌های فروش بلیت، مناسب‌سازی مسیر پیشنهادی از نظر شیب‌بندی و نصب علائم راهنمایی، اطلاع‌رسانی رنگ‌آمیزی مسیر و نصب شبکه‌های پیش‌ساخته و بازنگری در پارکینگ‌های عمومی برای پارک خودروی معلولان ارائه می‌گردد.

پیشنهادی حقوقی نیز به شرح زیر می‌باشد:

- تفکیک مسئولیت‌ها و وظایف فنی و تخصصی از وظایف پیگیری و اداری با تکیه بر مقررات و قوانین موجود و ترجیحاً استقرار این مسئولیت‌ها در دو دستگاه متفاوت.
- مشارکت هرچه بیشتر نهادها و انجمن‌های غیردولتی و حضور فعال آنان در جریان‌ها و کمیته‌های تخصصی ملی و محلی مرتبط با مناسب‌سازی محیط‌های شهری و ساختمانی و پیگیری زمینه‌های حقوقی لازم برای اجرای قوانین و مقررات از طریق این نهادها و انجمن‌ها.
- در نظر گرفتن منافع اقتصادی مجریان و دست‌اندرکاران احداث اماکن عمومی و معابر و حمایت مالی دولت از این افراد به منظور ترغیب آنان در رعایت اصول مناسب‌سازی

۸- نتیجه

معلولان از هر نوع معلولیت جسمی یا روحی که برخوردار باشند، علی‌رغم وجود قوانین بهره‌مندی برابر از حقوق شهروندی همچون سایر شهروندان، در عمل با توجه به وجود طراحی‌ها و ساخت‌وسازهای غیراصولی و به دور از حداقل استانداردها، این اقشار از دسترسی سهل و آسان به اماکن عمومی شهر محرومند. از جمله افرادی که شرایط حاکم بر فضاهای عمومی و نظام برنامه‌ریزی شهری کشور منجر به طرد و انزوای فیزیکی و اجتماعی آن‌ها شده، جمعیت معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی است. در تمام کشورهای جهان، معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی، بخش قابل توجهی از جمعیت را تشکیل می‌دهند که همانند دیگر مردم بایستی برای رفع احتیاجات خود بتوانند در سطح شهر حرکت کرده، به تکاپو پرداخته و حق حیات اجتماعی از آن‌ها سلب نشود. در واقع در وضع موجود، عدم توجه به مناسب‌سازی فضای شهری حق مشارکت فعالانه و زندگی معمولی در شهر را از این گروه سلب کرده و آن‌ها را از افرادی توانمند و با ظرفیت قابل توجه به افرادی گوشه‌گیر، منزوی و فاقد حق حیات و حضور اجتماعی تبدیل می‌کند. بنابراین اکنون مناسب‌سازی سطح عبور و کیفیت دسترسیها، مقدم بر هر خدمت دیگری به این گروه از جامعه قرار دارد.

شهر سالم شهری است که همه شهروندان بتوانند از خدمات آن جامعه بهره‌مند شوند. این محیط شهری باید ارائه‌دهنده خدمات بیشتر به اقشار آسیب‌پذیر باشد تا این گروه از صحنه جامعه محو نگردند و به فراموشی سپرده نشوند. مناسب‌سازی فضای شهری بستر کالبدی در جهت رسیدن به فرصتهای برابر برای همه افراد و اقشار جامعه به منظور تحرک و جابه‌جایی در سطح شهر و دسترسی هر فرد به تمامی فضاهای شهری از ضروریات رشد و توسعه جامعه محسوب می‌شود.

بر اساس ماده ۵ منشور حقوق شهروندی دولت ایران: حق توانخواهان (شهروندان دارای معلولیت) و سالمندان نیازمند است که از امکانات درمانی و توانبخشی برای بهبودی و یا توانمند شدن در جهت زندگی مستقل و مشارکت در جنبه‌های زندگی بهره‌مند

شوند. در ماده دوم همین منشور آمده است: "شهروندان از حق زندگی شایسته و لوازم آن همچون آب بهداشتی، غذای مناسب، ارتقای سلامت، بهداشت محیط، درمان مناسب، دسترسی به دارو، تجهیزات، کالاها و خدمات پزشکی، درمانی و بهداشتی منطبق با معیارهای دانش روز و استانداردهای ملی، شرایط محیط زیستی سالم و مطلوب برای ادامه زندگی مل برخوردارند. از زمان تدوین نخستین مجموعه ضوابط و مقررات شهرسازی و معماری برای معلولان در ایران بیش از ۱۵ سال میگذرد. اما آنچه در طول آن مشخص و غیرقابل انکار است، نا کام بودن این مدت کامل دستورالعمل ها، در مقام اجراست و شاهد این ادعا وضعیت فعلی معابر و فضاهای عمومی بوده که تردد و استفاده معلولان را از آنان عملاً غیرممکن ساخته است.

منابع و ماخذ

الف - منابع فارسی

۱. انصاری نیا، سعید (۱۳۷۸). مسئولیت های طراحی شهری و ماموریت های مسئولین، مجموعه مقالات طراحی شهری، انتشارات سازمان زیبا سازی شهرداری تهران.
۲. بابایی اهری، مهدی (۱۳۷۳)، «آیین نامه برابری فرصت های معلولان سازمان ملل متحد»، تهران؛ انتشارات سازمان مشاور فنی و حرفه ای شهر تهران.
۳. باختر، سید احمد (۱۳۸۶). حقوق معلولان در قوانین ایران، تهران: انتشارات جنگل، چاپ اول.
۴. بالوی، مهدی و مهنزاد بیات کمیتکی (۱۳۹۶)، «دولت حق بنیاد؛ دفتر اول: تحلیل معنا، تبیین مبنا»، تهران؛ انتشارات مجمع علمی و فرهنگی مجد، چاپ اول.
۵. شفیق آبادی، عبدالله (۱۳۹۳). "توانبخشی شغلی و حرفه ای معلولین" تهران: انتشارات جنگل.
۶. کارگری، ملیحه (۱۳۷۰) «معلولان و پارک». انتشارات واحد آموزش و تحقیقات سازمان پارک ها. ص ۱۵
۷. کمالی، محمد (۱۳۹۲). نگاهی گذرا بر وضعیت توانبخشی و معلولان در ایران، مرکز پژوهش های توان بخشی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.
۸. نورانی، احمد (۱۳۸۲). آسان سازی بکارگیری، آموزشی نمودن و ارزیابی اجرایی (ضوابط و مقررات شهر سازی و معماری برای معلولان جسمی حرکتی)، تهران.
۹. اقبالی، علی (۱۳۸۷). گفتمان پیشرفت و عدالت در حوزه ی مدیریت شهری، مجله شهرداری ها، سال ۹، شماره ی ۹۲، ص ۱۳۵
۱۰. حبیب زاده، محمدجعفر و اسمعیل رحیمی نژاد (۱۳۸۶). «کرامت انسانی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه مدرس علوم انسانی. سال ۱۱. شماره ۴. ص ۶۰
۱۱. حبیبی، سید محسن و مریم امیری (۱۳۹۴). «حق به شهر؛ شهر موجود و شهر مطلوب؛ آنچه هست و آنچه باید باشد». پژوهش های انسان شناسی ایران. سال ۵. شماره ۲ (پاییز و زمستان). ص ۳۰.
۱۲. حجتی، اسما (۱۳۸۸). «معیارهای طراحی پارک برای معلولان». نشریه الکترونیکی معماری منظر. صص ۲۰-۲۶
۱۳. شقاقی، شهریار و معصومه مداحی (۱۳۹۱). «بررسی علل بروز مشکلات برای معلولین در فضاهای شهری». مجله نماد گلستان. شماره ۲۱. (تابستان). ص ۱۹
۱۴. شکوری، علی. شاهمرادی، فرزانه (۱۳۹۴). "مطالعه دسترس پذیری فضاها و تسهیلات شهری در تجربه زیسته افراد با آسیب بینایی شهر تهران" فصل نامه علمی پژوهشی، شماره ۵۸.
۱۵. عبدالله زاده فرد، علیرضا. سرورزاده، سیدکوروش. اژدری، نرگس (۱۳۹۵). "مناسب سازی پیاده راه ها و تجهیزات شهری برای جانبازان و معلولان" فصل نامه علمی پژوهشی، شماره ۳۳.
۱۶. فرجی، محمدعلی (۱۳۹۳). "مطالعه تطبیقی اصل عدم تبعیض بر مبنای معلولیت در حوزه اشتغال" فصل نامه علمی پژوهشی، شماره ۲۹.

۱۷. قاری سید فاطمی، سید محمد (۱۳۸۷). « تحول گفتمانی : حق ها و آزادی های معلولان در آئینه حقوق بشر». مجله پژوهش های حقوقی، شماره ۱۳
۱۸. قاسم‌زاده، رؤیا و دیگران (۱۳۸۹). «دسترسی به امکانات جامعه؛ بخشی از نیازهای احساس‌شده افراد دارای ناتوانی برای تحقق حقوق ان‌ها». فصل‌نامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی. سال ۱۰. شماره ۳۶. ص ۳۱۵.
۱۹. کمالی، محمد (۱۳۸۳). حقوق بشر و ناتوانی (معلولیت)، فصل‌نامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی؛ دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، سال سوم، شماره ۱۱.
۲۰. کمالی، محمد (۱۳۸۶). "رسانه و ناتوانی معلولیت" فصل‌نامه علوم اجتماعی، شماره ۴۹.
۲۱. گرجی‌ازندریانی، علی‌اکبر. طبری، حامد. میرمحمدصادقی، مریم (۱۳۹۰). "تبعیض مثبت: تبعیض عادلانه یا درمان اثرات تبعیض" فصل‌نامه علمی پژوهشی، شماره ۵۵.
۲۲. گرجی‌ازندریانی، علی‌اکبر. شیرزاد نظری، زهرا (۱۳۹۷). "جایگاه حقوق معلولین در حوزه حقوق شهری" فصل‌نامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، شماره ۲۶.
۲۳. مقامی، امیر. امیرشاکرمی، مریم‌سادات (۱۳۹۷). "حق تفریح و فراغت اشخاص دارای معلولیت در پرتو اسناد بین‌المللی" فصل‌نامه علمی پژوهشی، شماره ۱.
۲۴. منافی، سیدرزاق (۱۳۹۳). سایت معلولین ایران.
۲۵. ایزدپناه، پرمیس (۱۳۹۱). حمایت‌های بین‌المللی از بهداشت روان و حقوق معلولین ذهنی و روانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۲۶. مرکز آمار ایران، (۱۳۸۵) <https://www.amar.org.ir>
۲۷. رشیدی، مهنام (۱۳۹۲). "بررسی حقوق افراد دارای معلولیت در اسناد بین‌المللی و نظام حقوقی ایران" پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دامغان دانشگاه آزاد اسلامی.
۲۸. نصیران نجف‌آبادی، ناهید (۱۳۹۱). "بررسی اشتغال معلولین در حقوق ایران و آمریکا با رویکرد به اسناد بین‌المللی" پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تبریز.
۲۹. نصیران، ناهید (۱۳۹۱). بررسی اشتغال معلولین در حقوق ایران و آمریکا با رویکرد به اسناد بین‌المللی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تبریز.

ب- منابع غیرفارسی:

1. Bartlett, Peter. 2005. "Mental Disability and International Human Rights". in *The Essentials of Human Rights*. Ed. by Rhona K. M. Smith and Christine van den Anker, Hodder Arnold.
2. Coomber & Andrea. 2009. "Ensuring rights of people with disabilities". *human rights advocacy*. No 129. P-37.
3. World Health Organization. 2011. "World report on disability". Geneva.

Disabled and the right to enjoy urban facilities based on the principles of equality

Responsible author: Mehdi Tahmasebi Fard
Master of Private Law, Azad University, Tehran
Mehdi.tahmasbifard@gmail.com

Abstract

Equal rights for members of society in the use of public services is a concern that has long attracted the attention of researchers. What is important in this regard is how much equality must be achieved for people with disabilities in order to be desirable in society, and is positive discrimination also part of this equality? Urban management, through the application of urban planning rules and regulations, defines the physical and spatial system of the city and therefore all the factors that are objectified in the city as urban activities that affect economic, social, cultural and activities. Urban management, which is related to the welfare of all citizens today, must provide the necessary platform for providing adequate housing, safe water, urban health, education and employment, nutrition, security and leisure for citizens. Therefore, appropriate urban planning laws and regulations and It is one of the main and essential pillars in managing the development of cities. In order to ensure the peace, security and well-being of the physically and physically disabled, the city administration should establish neighborhoods where the movement of the disabled is not hindered. This requires some innovative and creative planning for urban issues. Basically, the development of any country depends on the maximum use of human resources, capabilities and talents of each individual in society. The result of this article indicates that the attention of urban law to the rights of people with disabilities in terms of their citizenship rights and the need for equal access to urban facilities for citizens, is necessary and requires the attention of stakeholders.

Keywords: Citizenship Rights, Urban Facilities, Management, Equality, Disabled, Discrimination